

τ' ανάβλεμμα

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ ΡΑΦΗΝΑΣ

ΦΥΛΛΟ 37^ο - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2019

Ανάβλεμμα: κοίταγμα ψηλά, κοίταγμα ξανά, με άλλη ματιά, με άλλη θεώρηση

✿ *Με λάβωσε σα σαϊτιά
κυρά τ' ανάβλεμμά σου*

✿ *Είναι τ' ανάβλεμμά του πιο σκληρό
κι' από το πυρό μαχαίρι του*

Κ. Παλαμάς

✿ *Κι' η κόρη με τ' ανάβλεμμα
σέρνει τα παλικάρια*

Δημοτικό (της αγάπης)

καλώς ανταμωθήκαμεν...

Φίλες και φίλοι,

Με το τέλος αυτής της χρονιάς, έχουμε στα χέρια μας το 37^ο ανάβλημα, μια δυνατή, ζεστή συναισθηματική επαφή με το Λύκειο των Ελληνίδων Ραφίνας.

Με κεντρικό θέμα τη συγκλονιστική **ιδιόχειρη γραπτή μαρτυρία Τριγλιανού πρόσφυγα**, συντοπίτη μας και τις περιπέτειές του στην περιπλάνηση από την Τρίγλια στη Ραφήνα, τιμάμε τους ανθρώπους του τόπου μας. Μια τέτοια τιμή είναι και το μικρό αφιέρωμα σε αγαπημένη **Ραφηνιώτισσα δασκάλα** που ζει μαζί μας. Το χαμόγελό της και τα σοφά της λόγια στηρίζουν ακόμη και σήμερα το Λύκειο και θυμίζουν σε μέλη μας την προσφορά της. Το περιοδικό επιμένει στις αλησιμόντες πατρίδες, την **Τρίγλια** πάντα, απ' όπου προέρχονται οι κάτοικοι της Ραφίνας, που έκαναν τον πρώτο οικισμό το 1923. Την όμορφη πατρίδα επισκέπτονται συχνά άνθρωποι της πόλης μας και πάντα έχουν κάτι να μας πουν, όπως τα τωρινά νέα για το **ανακαινισμένο παλιό χαμάμ** της. Αλλά και την Καππαδοκία μιας άλλης εποχής θυμόμαστε, μέρες που είναι, τη χώρα του Άη Βασίλη, τη μυθική χώρα της Ανατολής. Καθαγιασμένος τόπος η **Καππαδοκία**, αλλά και τα **Καλάβρυτα**, που το ολοκαύτωμά τους γίνεται ποίημα, καθώς και η **Ναυπακτία**, που οι οπλαρχηγοί της έγιναν θρούλος.

Για τις σημαντικότερες χορευτικές εκδηλώσεις του Λ.Ε. Ραφίνας ταξιδεύουμε στην μακρινή **Πράγα για το 29ο διεθνές φεστιβάλ παραδοσιακού χορού**, αλλά και στην πανέμορφη, γραφική **Αντίπαρο** για τα **“χοροαρμενίσματα”**. Κι αφού με τους χορούς είναι δεμένες οι παραδοσιακές φορεσιές, αυτό τ'ανάβλημα φιλοξενεί την ωραιότερη, την πιο πλούσια σε βαρύτιμα κεντήματα και κοσμήματα, τη **Μεσογειτική νυφιάτικη φορεσιά**.

Με το χορό και τη φορεσιά δένεται και το **Κασιώτικο πανηγύρι**, το τόσο ξεχωριστό, στο ακριτικό μαρτυρικό Αιγαιοπελαγίτικο νησί της Κάσου.

Η ιστορία της υφαντικής τέχνης ξεδιπλώνεται μαζί με την εμπειρία που δοκιμάζει **«υφαίνοντας»** η μαθήτριά υφάντρα. Αυτή την υφαντική γνωρίζουν οι μικροί μας φίλοι στην υφαντή ή κεντητή **παραδοσιακή ποδιά** και στην ιστορία της, όπως την έκλεισαν σε μουσειοβαλίτσα εκπαιδευτικοί, μέλη του ΛΕΡ. Κι αυτή η **μουσειοβαλίτσα** είναι μια πραγματικά πρωτοποριακή δραστηριότητα για το Λύκειο των Ελληνίδων.

Οι λαογραφικές σελίδες περιέχουν το δεύτερο μέρος του **Παροικιακού λόγου**, ενώ οι πάμπολλες και **ποικίλες δράσεις** του Λ.Ε. Ραφίνας αναφέρονται ημερολογιακά στην τελευταία σελίδα.

Χαιρόμαστε που είμαστε ξανά κοντά σας με «τ'ανάβλημα». Μια μεγάλη πολιτιστική αγκαλιά είναι το ΛΕΡ και το περιοδικό του για όλη τη Λυκειακή οικογένεια, μια ανοικτή αγκαλιά, γεμάτη ευχές για τις γιορτές που έρχονται και για την καινούργια χρονιά. Ας είναι ευλογημένη με πολιτισμό και αστείρευτη παράδοση μέσα μας.

Χριστίνα Παναγιώτου

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

- Το Λύκειο των Ελληνίδων Ραφίνας πάντα ευχαριστεί και ευγνωμονεί τον Ευεργέτη του, κ. **Αθανάσιο Μαρτίνο** που συνεχίζει να το στηρίζει. Χάρης στη δική του συμπαράσταση, το Λ.Ε.Ραφίνας αναπνέει και επιβιώνει.
- Ευχαριστίες οφείλει το Λ.Ε.Ρ. και στον Φοροτεχνικό **Γεράσιο Παπαδόπουλο** που καλύπτει αφιλοκερδώς τα οικονομικά και φοροτεχνικά του θέματα.
- Το Λ.Ε.Ρ. ευχαριστεί επίσης την κ. **Καίτη Σπυροπούλου**, επίτιμο μέλος του και την κ. **Άννα Κυριακάκη Συνοδιού** που αφιλοκερδώς διδάσκουν ραπτική και κόσμημα σε μαθήτρες του Λ.Ε.Ρ.

«**Τ' ανάβλημα**»: περιοδική έκδοση του Λυκείου των Ελληνίδων Ραφίνας. Εθνικής Αντιστάσεως 34, Ραφήνα - τηλ.: 22943 03612 - e-mail: lykellrafinas@gmail.com

Επιμέλεια περιοδικού: Χριστίνα Παναγιώτου-Δακτυλίδη

Δημιουργικός σχεδιασμός: Φωτεινή Αλεξιάδου

Ομάδα σύνταξης: Αναστασία Κάλφογλου, Κατερίνα Σιούτα-Παπαδοπούλου, Εύη Γκατσοπούλου, Άννα Ραπτοπούλου-Παπαθανασίου, Ελένη Καμάρα, Άννα Κυριακάκη-Συνοδιού, Αλεξάνδρα Κορδά, Χριστίνα Παναγιώτου-Δακτυλίδη

Διανέμεται Δωρεάν

Εξώφυλλο: Μαθήτριά του Λ.Ε.Ρ. με βλάχικη φορεσιά και πλουμιστή ποδιά.

Κατάθεση στεφάνου στη Ραφήνα, 28^η Οκτωβρίου 2019

Λύκειον των Ελληνίδων

Γράφει η Γιολάντα Λάσκαρη-Τσίρου, συνέφορος Δημοσίων Σχέσεων του Λ.Ε.Ρ.

«Χοροαρμενίσματα»

3^ο Φεστιβάλ παραδοσιακών χορών στην Αντίπαρο

Στις 15 και 16 Ιουνίου 2019, η γραφική Αντίπαρος γιόρταζε την παράδοση. Στο γραφικό λιμανάκι της υποδέχτηκε παραδοσιακούς χορευτές από διάφορα μέρη της Ελλάδας που αντάμωσαν στο πανέμορφο νησί, για να συμμετάσχουν στο 3^ο Φεστιβάλ παραδοσιακών χορών «Χοροαρμενίσματα». Ανάμεσά τους και το Λ.Ε.Ρ. με δύο ομάδες χορού, την εφηβική και των ενηλίκων, παρουσιάζοντας χορούς από την Μακεδονία και την Μικρά Ασία.

Τα «χορευτικά» αυτά ταξίδια δεν συμπεριλαμβάνουν μια απλή παρουσίαση χορών, τραγουδιών και δρώμενων. Έχουν μια μαγική, θετική αύρα, που από την πρώτη στιγμή φέρνει όλους τους συντελεστές κοντά. Να μάθουν ο ένας για τον άλλον, να μοιραστούν τις εμπειρίες της ζωής τους. Κι εκείνος ή εκείνη που απλά πιάνεται χέρι-χέρι στον κύκλο του χορού κατά την διάρκεια των μαθημάτων, γίνεται φίλος εγκάρδιος. Τα μέλη όλων των ομάδων έχουν την ευκαιρία να γνωριστούν καλύτερα μεταξύ τους, να αλληλοεπιδράσουν με χορευτές από όλα τα μέρη της Ελλάδας, να παρακολουθήσουν και να μάθουν τις ιδιαίτεροί τους χορών από τους ντόπιους χορευτές.

Με διάθεση λοιπόν χαρούμενη, ανάλαφρη και καλοκαιρινή, ξεκινήσαμε το κυκλαδίτικο ταξίδι μας. Το νησί μάς ενθουσίασε από την πρώτη στιγμή. Με την ιστορία του, τις υπέροχες αμμουδερές παραλίες του, την μικρή, αλλά τόσο γραφική χώρα του. Ξεναγηθήκαμε στο απέναντι νησάκι, το Δεσποτικό, ένα ανοιχτό «μουσείο» με ιδιαίτερο αρχαιολογικό ενδιαφέρον, καθώς δίπλα στα ιερά του Απόλλωνα και της Άρτεμις βρέθηκε το αρχαιότερο και μοναδικό

απογευματάκι στο Κάστρο με τις διώροφες κατοικίες (παλαιότερα τριώροφες) κτισμένο από το Τζ. Λορεντάνο τον 15ο αιώνα, όπου γυρίστηκαν σκηνές από την ανεπανάληπτη «Μανταλένα». Επισκεφθήκαμε μια παραδοσιακή κατοικία του κάστρου, μονόχωρη, όπου όλη η οικογένεια ζούσε εκεί, απορώντας -με την σύγχρονη αντίληψη της ζωής- πώς μπορεί να ήταν αυτό δυνατόν! Απολαύσαμε τα κρυστάλλινα νερά του Αιγαίου, γευθήκαμε τα υπέροχα παραδοσιακά προϊόντα του νησιού. Περάσαμε στην Πάρο και προσκυνήσαμε την Παναγία την Εκατονταπυλιανή, περπατήσαμε στην Παροικιά και στο ενετικό κάστρο που κτίστηκε το 1260 μ.Χ. από αρχαιοελληνικά υλικά. Και φυσικά χορέψαμε. Με άλλη διάθεση και συναίσθημα. Είναι «αλλιώς» η παρουσίαση χορών, όταν γίνονται σε ιδιαίτερο τόπο, όπου η ιστορία, το τοπίο και η ζωντανή παράδοση εμπνέουν και συγκινούν.

Μουσική, τραγούδια, χοροί από όλη την Ελλάδα στα «χοροαρμενίσματα» της Αντιπάρου. Η παράδοση ζωντανή, αιθιαλής, στέρεη, ενάντια στην σύγχρονη, επίπεδη παγκοσμιοποίηση. Τα κεντήματα στις φορεσιές, τα ξόμπλια και τα γιορντάνια, οι κυκλικοί κι οι αντικριστοί χοροί, τα δρώμενα, τα πατήματα τα σκιρτήματα και τα τσακίσματα, τα κλαρίνα, οι γκάντες, τα νταούλια και οι λύρες, ήχοι και μελωδίες απ' όλα τα μέρη της Ελλάδας έσμιξαν κάτω από το φως του ολόγιμου φεγγαριού, δίπλα στο λευκό εκκλησάκι της Αγίας Μαρίνας και είπαν όλα μαζί: «ελληνική παράδοση». Αυτήν που όλοι εμείς υπηρετούμε με σεβασμό και αγάπη, που χαιρόμαστε να διασώσουμε και να μεταδίδουμε.

«εστιατόριο» για τους ιερείς. Κατεβήκαμε τα 411 σκαλιά στο σπύλαιο της Αντιπάρου και θαυμάσαμε την τέχνη της φύσης με τους φαντασμαγορικούς σταλακτίτες. Εντυπωσιαστήκαμε μαθαίνοντας ότι ένας τεράστιος σταλαγμίτης ονομάζεται «Αγία Τράπεζα» καθώς εκεί τα Χριστούγεννα του 1673 τελέστηκε λειτουργία από τον πρέσβη της Γαλλίας Μαρκίσιο Ντε Νουαντέλ και τους 500 συντρόφους του που διέμεναν εκεί για τρεις ημέρες. Περπατήσαμε

***Ευχαριστίες πολλές και εκτίμηση βαθιά στην Πρόεδρο του ΛΕΡ, στις Εφόρους και Συνεφόρους και στους δασκάλους χορού Κωνσταντίνο και Ανθία που αφιέρωσαν τόσο χρόνο και μεράκι για την άρτια οργάνωση και άφθογη παρουσία των ομάδων του ΛΕΡ στο φεστιβάλ. Ιδιαίτερες ευχαριστίες στις Αντιπαριανές συνεφόρους και μαθήτριες παραδοσιακών χορών του τμήματος ενηλίκων, Αναστασία και Ελένη, για την πολύτιμη προσφορά και βοήθεια καθ' όλη την διάρκεια της εκδρομής μας.*

Γράφει η Εύη Γκατσοπούλου, Πρόεδρος του Λ.Ε.Ρ.

29^ο διεθνές φεστιβάλ παραδοσιακών χορών Πράγας

Πρεσβευτές του Ελληνικού Πολιτισμού
και των αξιών οι χορευτές του Λ.Ε.Ρ.

Γύρω στα μεσάνυχτα η αντιπροσωπεία του Λ.Ε.Ρ. ξεκινά το μακρύ οδοιπορικό, για να εκπροσωπήσει την Ελλάδα στο 29ο Φεστιβάλ παραδοσιακών χορών στην Πράγα. Χαρούμενες φωνές, γέλια και φωτεινά πρόσωπα σκιαγραφούσαν την εικόνα της αναχώρησης. Γρήγορα το ταξίδι μας με την επιβίβαση της δασκάλας μας, Αγγελικής Καραγεώργου και των χορευτών από την ομάδα της Κολοκυθιάς μετατράπηκε σε αυτοσχέδιο γλέντι. Παραδοσιακοί ήχοι μπλέχτηκαν με τις φωνές των νέων και δεν άργησαν οι συνεπιβάτες να πιάσουν τα χέρια και να σύρουν μέσα στο πούλμαν το χορό! Πρώτος προορισμός το Βελιγράδι, όπου φτάσαμε αργά το μεσημέρι της επόμενης μέρας.

Το Βελιγράδι, η «λευκή πόλη», ως σταυροδρόμι της Δύσης και της Ανατολής, αποτέλεσε χωνευτήρι πολλών πολιτισμών μέσα στους αιώνες. Το ελληνικό στοιχείο έχει δώσει και αυτό το στίγμα του, ειδικά με τη θυσία του Ρήγα Φεραίου στο οχυρό, αφού από εκεί οι Τούρκοι τον έριξαν στον Δούναβη για τη δράση του κατά την περίοδο της προετοιμασίας της Επανάστασης στις Παραδουνάβιες περιοχές. Περιπατώντας στον δρόμο του πρίγκιπα Μιχαήλ αποτυπώσαμε την εικόνα της σύγχρονης πόλης με τα εμπορικά μαγαζιά και τα καφέ, που μετά την Οθωμανική περίοδο πήραν τη θέση των εντυπωσιακών κήπων και των σιντριβανιών. Οδηγηθήκαμε μέσα στα τείχη του οχυρού, όπου στο τέρμα του αντικρίσαμε με κομμένη την ανάσα έναν «ζωντανό» γεωγραφικό χάρτη της συμβολής των ποταμών Σάβου και Δούναβη. Ανάμεσα στις σιδερόφρακτες πύλες και τα πέτρινα τείχη του οχυρού, δίπλα στα νερά του επιβλητικού Δούναβη, παρατηρούσαμε στιγμές της καθημερινής ζωής των Σέρβων και σύμβολα της πολυτάραχης ιστορίας τους.

Ο ναός του Αγίου Σάββα, του μεγαλύτερου εν λειτουργία ορθόδοξου ναού, μας συνεπήρε με τη μεγαλοπρέπειά του, τη λευκότητα των ελληνικών μαρμάρων του και την ιστορία του. Είναι χτισμένος, αποκλειστικά με χορηγίες πιστών, στο σημείο ακριβώς, που

οι Οθωμανοί κατακτητές έκαψαν τα λείψανα του Αγίου. Το βράδυ τα βήματά μας έφτασαν στα πλακόστρωτα δρομάκια της πόλης, όπου πλάι στον φωτισμένο Δούναβη με θέα το αργόσυρτο ποταμόπλοιο απολαύσαμε την τοπική μπύρα! Το άλλο πρωί η ομάδα του Λ.Ε.Ρ. συνέχισε το οδοιπορικό της με προορισμό την πανέμορφη Πράγα.

Η παραμυθένια πρωτεύουσα της Τσεχίας μάς υποδέχτηκε φιλόξενα στα δρομάκια της παλιάς πόλης, με τα εντυπωσιακά κτίρια, συνδυασμός μπαρόκ και γοτθικού ρυθμού, που πιστοποιούσαν τη δύναμη των αρχόντων. Ψηλά στην καστρουπόλη ο ρωμαιοκαθολικός καθεδρικός ναός του Αγίου Βίτου ξεχώριζε με τα πολύχρωμα βιτρό του τζάμια και τις θρησκευτικές αναπαραστάσεις. Η προσωπικότητα του βασιλιά Καρόλου του 4ου, ήταν διάχυτη στην πόλη, αφού δημιούργησε σημαντικά έργα, όπως τη γέφυρα με τα 32 αγάλματα, το μοναδικό πέραςμα του ποταμού Μολδάβα ως το 1841, και το Πανεπιστήμιο. Απαραίτητη ήταν η στάση μας μπροστά στο χιλιοφωτογραφημένο αστρονομικό ρολόι, όπου όλοι οι επισκέπτες παρακολουθούν τη ζωντανή αναπαράσταση των 12 Αποστόλων που ακολουθούν το Χριστό. Συγκίνηση προκάλεσε το θάρρος των Τσέχων πατριωτών απέναντι στους Γερμανούς κατακτητές, οι οποίοι έχασαν τη ζωή τους στην Πράγα. Η μέρα έκλεισε με τη ρομαντική βόλτα στον Μοράβα πάνω στο ποταμόπλοιο. Εικόνες από τη «χρυσή πόλη» μας συντρόφευαν σε όλη την παραποτάμια διαδρομή.

Η μέρα της διεξαγωγής του 29ου φεστιβάλ παραδοσιακών χορών της Πράγας είχε φτάσει. Το πρωί απολαύσαμε τη βόλτα μας στην πανέμορφη λουτρόπολη Κάρολι Βάρι, στον ίδιο δρόμο πλάι στον ποταμό, που περπάτησαν οι Τσάροι, ο Μέγας Πέτρος, ο Γκαίτε, ο Λιστ, ο Μπετόβεν, ο Μπαχ. Στο ξενοδοχείο μας ομάδες χορευτών από όλο τον κόσμο ντυμένες με τις παραδοσιακές τους φορεσιές με την ποικιλία χρωμάτων, συμβόλων και ήχων δημιούργησαν ένα χαρούμενο ψηφιδωτό πολιτισμών.

ανταλλαγές

Πάνω στη σκηνή το Λ.Ε.Ρ. με τη χορευτική του ομάδα ξεχώρισε με την παρουσία του. Η αρχοντιά των μακεδονικών χορών καθήλωσε τους θεατές, ενώ οι χορεύτριές μας με τις σαμιώτικες φορεσιές σαν Καρυάτιδες πρόβαλαν τη ζωντάνια και τη χάρη των νησιώτικων ρυθμών. Το χασάπικο των νέων ξεσήκωσε το κοινό και όλο το θέατρο χειροκρότησε με θέρμη συμμετέχοντας στον οίστρο της κρητικής λύρας. Οι εκπρόσωποι του Λ.Ε.Ρ. απέδειξαν πως συνδυάζουν τη χορευτική αρτιότητα με την ελληνική ψυχή. Το φεστιβάλ έκλεισε με τον κοινό χορό όλων των ομάδων, που έδωσαν το μήνυμα της συμφιλίωσης και της ομόνοιας των λαών, όταν σφιχταγκαλιάζονται στον κύκλο και ακολουθούν τις μελωδίες της παραδόσής τους.

Το ταξίδι της επιστροφής μας βρήκε όλους με τις ψυχές μας πιο κοντά. Μέσα από την περιήγηση στην αριστοκρατική Βιέννη γνωρίσαμε την ευρωπαϊκή της κομψότητα και αίγλη, τη ιδιαίτερης ομορφιάς κτήρια της, που απέπνεαν τη βαθιά τους επιρροή από την κλασική ελληνική αρχιτεκτονική. Μετά τη διανυκτέρευση στο Νόβισαντ της Σερβίας ο γυρισμός μας ήταν πια γεγονός.

Η εκδρομή αυτή αποτέλεσε για όλους μια ξεχωριστή εμπειρία. Το οδοιπορικό και η συμμετοχή της χορευτικής ομάδας στο Φεστιβάλ πλούτισε το μυαλό και την καρδιά μας. Γνωρίσαμε πόλεις με πλούσια ιστορία και θαυμαστά αξιοθέατα, αισθανθήκαμε θρησκευτικό δέος μέσα σε μεγαλοπρεπείς ναούς στο Βελιγράδι, στην Πράγα, στη Βιέννη. Συγκινηθήκαμε με τη θυσία του Ρήγα Φεραίου και τον άδολο αγώνα του και με τον πατριωτισμό των Τσέχων απέναντι στη γερμανική σκληρότητα. Μαγευτήκαμε από τα κτήρια της παραμυθέ-

νιες Πράγας, την ατμόσφαιρα της αρχοντικής Βιέννης, τον ρομαντισμό του Κάρολι Βάρι. Στο φεστιβάλ της Πράγας η χορευτική μας ομάδα ανέδειξε τον ελληνικό πολιτισμό μέσα από τους μοναδικούς χορούς των νησιωτικών και πειρωτικών τόπων της πατρίδας μας, τις αυθεντικές ενδυμασίες, που φέρουν την ταυτότητά μας, τη χορευτική δεινότητα και τον παλμό ψυχής. Η αποστολή μας κατέστησε το Λ.Ε.Ρ. ως τον καλύτερο πρεσβευτή των ελληνικών παραδόσεων και αρχών, που χαρακτηρίζουν τον ελληνικό λαό.

Συνειδητοποιήσαμε δε πως η συμμετοχή σε πολιτιστικά γεγονότα σαν αυτό φέρνουν τους λαούς πιο κοντά, οι χορευτές μοιράζονται εμπειρίες και διαπιστώνουν τις κοινές τους ρίζες, τις ομοιότητες στον τρόπο έκφρασης των συναισθημάτων τους, καθώς ο χορός και το τραγούδι ενώνει τα βήματα και τις ψυχές των ανθρώπων, σε όποιο κομμάτι γης κι αν κατοικούν.

Τέλος, όλα τα μέλη της αποστολής συνέβαλαν στο σφιχτό δέσιμο και το συνεργατικό κλίμα της ομάδας, ενώ τα μέλη του Δ.Σ. λειτούργησαν καθοριστικά στην άψογη οργάνωση και επιτυχία της δράσης αυτής. Η δασκάλα χορού, Αγγελική Καραγεώργου, με τη δωρική της παρουσία δίδαξε και ενέπνευσε την αγάπη για την παράδοση στη χορευτική μας ομάδα. Από όλους περισσότερο οι νέοι και νέες του Λ.Ε.Ρ. μας επεφύλαξαν το ωραιότερο δώρο! Τίμησαν το Λ.Ε.Ρ. με την παρουσία τους, το εξαιρετικό ήθος τους, το συνεργατικό τους πνεύμα, την αισιοδοξία, το κέφι, το σεβασμό τους. Μας έκαναν υπερήφανους και απέδειξαν πως στην αγκαλιά του Λυκείου των Ελληνίδων διατηρούνται ο πολιτισμός και οι αξίες του έθνους μας!

Γράφει η Ευαγγελία Μαστρομανώλη, Εκπαιδευτικός - Λαογράφος

Το Κασιώτικο Πανηγύρι Ένα συμπόσιο γεύσεων και επικοινωνίας

*...η Κάσος είναι ένα μικρό νησί στο νότιο Αιγαίο,
πρώτη στα γλέντια στους χορούς στο χάρτη τελευταίο...*

Τι σκαρί κι αυτό, η Κάσος! Πήγε και σκάλωσε ανάμεσα στην Κρήτη και στην Κάρπαθο, στη νοτιότερη εσχάτια του ανατολικού Αιγαίου, βιγλάτορας στα πελάη, του Καρπάθιου, της Κρήτης και του Λιβυκού.

Απλώθηκε σε 63τ.χλμ. και ανάθρεψε γενιές καπεταναίων, που κυριεύσαν τις θάλασσες. Από τον Τρωικό πόλεμο στην Ελληνική Επανάσταση, η Κάσος καπετανίσσα, ύψωσε τις παντιέρες της επανάστασης και τα 100 και πάνω εμπορικά καράβια της μύρισαν μπαρούτι. Αγνόησε τα ειδικά της προνόμια, όρμησε στους ναυτικούς αγώνες, στήριξε τις επαναστατημένες εστιές και τα πλήρωσε με το αίμα της από τον Τουρκοαιγυπτιακό στόλο, που με προδοσία, την οδήγησε στο Ολοκαύτωμα της 4ης Ιουνίου του 1824. Θέλησαν να τη σβήσουν από το χάρτι, ερήμωσαν το βράχο της, αλλά και πάλι κρατήθηκε όρθια, με αναλλοίωτη την ψυχή των Κασιωτών. Αν και εκτοπισμένοι, έδωσαν νέους αγώνες για την απελευθέρωση των Δωδεκανήσων, αλλά και την ανόρθωση της ελληνικής ναυτιλίας.

*...η Κάσος μες το πέλαο, μονάχη αρμενίζει
κι όποιον εδει τον χαιρετά κι ας μη τονε γνωρίζει...*

Κοινωνία με σταθερή ταυτότητα και στα εύκολα και στα δύσκολα, ακόμα κι όταν η μετανάστευση στάθηκε η μόνη διέξοδος. Η Αίγυπτος, σε μια απάντηση της ιστορίας, «κυριεύτηκε» από τη δυναμική παρουσία των ξενιτεμένων Κασιωτών, ενώ το αμερικάνικο όνειρο τράβηξε ένα μεγάλο μέρος από τα νιάτα της Κάσου.

*...αν ήτο να ξει ο ντε λε Σεφ ήτο να τον δικάσω,
που πίταρε την έρημο κι ερήμωσε την Κάσο... και
...πανάθεμά σε Αμερική με ούλα τα καλά σου
πήρες της Κάσου τα παιδιά και τα'καμες δικά σου...*

Η ψυχή του νησιού καθρεφτίζεται στο κασιώτικο πανηγύρι

Αυθεντικό στην μοναδικότητά του, συλλογικό, αταξικό, δωρεάν και κυρίως, εντυπωμένο στην συνείδηση των απανταχού Κασιωτών ως η κοινωνική τους ταυτότητα, το

κασιώτικο πανηγύρι είναι ο συνδυασμός κρίκος ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν. Ένα πολιτιστικό αγαθό ζωντανό, που δεν χρειάζεται «αναβίωση».

Τα πανηγύρια, εικάζεται ότι ξεκίνησαν όταν άρχισε η μεγάλη ναυτική ανάπτυξη στο νησί, με αποτέλεσμα την οικονομική ευμάρεια, που επέτρεπε τέτοιου είδους κοινωνικές εκδηλώσεις. Ο πληθυσμός

του νησιού περιορίζεται σε πέντε χωριά, όμως η κασιώτικη ψυχή ανορίστη, εκφράζεται μέσα από τα έντεκα επίσημα πανηγύρια, κυρίως από Ιούνιο έως Σεπτέμβριο, με κορυφαίο, αυτό της Παναγίας το Δεκαπενταύγουστο, το «ραντεβού των ξενιτεμένων».

Το πανηγύρι ξεκινά με τον έρανο για να συγκεντρωθούν τα χρήματα για τις πρώτες ύλες, ενώ πολλοί βοσκοί προσφέρουν ζώα για το τάμα τους. Οι γυναίκες καθαρίζουν το ναό, τρίβουν τα μπρούντζινα σκεύη, πλένουν τα πιάτα, κολλάζουν τα ασπροκεντήματα, όλα στην εντέλεια. Οι άντρες ασπρίζουν το χώρο, κόβουν τα ξύλα, στήνουν τις τέντες, οργανώνουν τα μαέρικα...

Από κοντά και τα παιδιά, οι μικροί εκπαιδευόμενοι γλεντιστές, μπολιάζονται στο νήμα της παράδοσης.

Την παραμονή, μετά τον εσπερινό, στην αυλή της εκκλησίας, οι Κασιωτίνες τυλίγουν τα περίφημα κασιώτικα ντολμαδάκια, μικρά σαν κέντημα! Στο πανηγύρι της Παναγίας μέχρι να τελειώσει το τύλιγμα, τα όργανα έχουν ήδη «κουρδίσει» και οι μαντινάδες προς τιμήν της Παναγίας έχουν αρχίσει.

*...θα το φωνάξω ν' ακουστεί σ' ανατολή και δύση,
χαρά που έχει ο άνθρωπος στην Κάσο
σαν γλεντίσει...*

Ανήμερα, μετά τη λειτουργία, το εκκλησίασμα προσκυνάει την εικόνα, ο ιερέας μοιράζει αντίδωρο βουτηγμένο στο γλυκό κρασί και άρτο και ο κάθε Χριστιανός δίνει τον όβολό του. Συχνά συνοδεύεται και από γλυκά, κεράσματα ιδιωτών εις μνήμην αγαπημένων ανδρώπων που «έφυγαν» πρόσφατα.

γιορτές

Η αυλή της εκκλησίας που γιορτάζει «καθαγιάζεται» για το γλέντι που θα ακολουθήσει. Στην ατμόσφαιρα «ακούγονται» οι πρώτες μυρωδιές του κασιώτικου πιάτου: κόκκινο πιλάφι, με τη γλυκόπικρη γεύση της κανέλας, κοσμοπολίτικη αύρα από τα μακρινά ταξίδια των ναυτικών, ποτισμένο από το ζωμό των εριφίων, τηγανιτές πατάτες με μαεστρία κομμένες, ντουριμάες και κοκκινιστό αρνί. Ψωμί και άφθονο κρασί.

Στο μαγείρεμα και το σερβίρισμα του κασιώτικου πιάτου υπάρχει «άβατο» για τις γυναίκες. Οι άνδρες, φορώντας με καμάρι τις άσπρες ποδιές τους με το όνομα του Αγίου, «ταΐζουν» ξύλα τις παρανεστιές με τα τεράστια μαντροκάζανα και «ξεδιπλώνουν» όλο το ταλέντο τους στην μαγειρική ιδιαίτερα του πιλαφιού. Όταν όλα είναι έτοιμα, παίρνουν θέση και γίνονται όλοι κρικός στην ανθρώπινη αλυσίδα του σερβιρίσματος, περνώντας τα γεμάτα πιάτα από το ένα χέρι στο άλλο.

Το κέφι σιγά σιγά «ανάβει» και η Κάσος αρχίζει να ξεδιπλώνει όλη τη μουσική της ιστορία, καμωμένη με γενιές ξακουστών λυράρηδων του Αιγαίου. Το λαούτο, η λύρα και το δοξάρι της με τα ασημένια κουδουνάκια θα στολίσουν το γλέντι με πολλούς από τους 65 σκοπούς της μουσικής παράδοσης του νησιού. Σκοποί ήμεροι στρωτοί, αλλά και ζωηροί και άγριοι σαν το τοπίο της Κάσου, όλοι τους «ονοματισμένοι», από μια ιστορία, γνωστή ή άγνωστη. Σκοποί που συχνά πατάνε πάνω στη βυζαντινή εκκλησιαστική μουσική...

...άμα ακούω τους σκοπούς, ανοίγει η καρδιά μου, πετώ ψηλά στα σύννεφα, ξεχνώ τα βάσανά μου...

Ήχοι πλεγμένοι με αυτοσχέδιες δίστιχες μαντινάδες, καμω-

μένες από τον οίστρο της κασιώτικης λαϊκής ψυχής, σε μορφή ιαμβικού δεκαπεντασύλλαβου, μικρά ποιητικά αριστουργήματα, της στιγμής, που σπάνια επαναλαμβάνονται.

Οι πρώτες αφιερώνονται στον εορταζόμενο Άγιο, επικλήσεις για την καλή υγεία των παρευρισκομένων και ευχές για την επιστροφή των ξενιτεμένων.

Το γλέντι απογειώνεται με τα χορευτικά πατήματα της κυκλικής Σούστας, σαν τον παλμό της θάλασσας και του σταυρωτού Ζερβού. Η Σούστα χορεύεται στις μύτες και η χάρη της αναδεικνύεται κυρίως από τον «στετό», επιτόπιο χορό, με μικρές αναπνήσεις, χωρίς μετακίνηση. Παλαιότερα, οι δύο καβαλιέροι ξεκινούσαν το χορό προσκαλώντας τις ντάμες τους μία- μία – στα χνάρια κάποιου άτυπου ιεραρχικού νόμου- και δίνοντας στα όργανα «χαριστικό» για κάθε μία. Σήμερα, το έθιμο έχει περιοριστεί και η διαδικασία του χορού έχει απλοποιηθεί.

Ο Ζερβός έχει αριστερόστροφη κίνηση με εναλλαγή αργού και γρήγορου ρυθμού. Ήταν γυναικείος χορός με χαρακτηριστικό στοιχείο του, το γονάτισμα. Το αργό μοτίβο είναι αφιερωμένο στον «χαϊδεμένο» Άγιο του νησιού, στον Άι Γιώργη των Χαδιών.

...άη μου Γιώργη τις Χαδιές μαρμαροθεμελιώτη και βλέπε την αγάπη μου και τη δική μου νιότη...

Το δεύτερο μέρος, που είναι πιο ζωηρό και οι στίχοι του αφιερωμένοι στην πατρική αγάπη, μοιάζει λίγο με ταχτάρισμα.

...το παϊί μου τουτουά πότε ίνει τοσοά και γκονίξει και λαλά και φονάζει και μπαμπά...

Τα τελευταία χρόνια έχουν ενταχθεί και άλλοι νησιώτικοι χοροί. Καθ' όλη τη διάρκεια του γλεντιού, οι χωριανοί περιφέρονται ακούραστοι προσφέροντας μεξέδες και κερνώντας κρασί, συμβάλλοντας έτσι στην ανύψωση του γλεντιού, που αποτελεί και τον κύριο στόχο τους. Τις μικρές ώρες, παίρνει τη σκυτάλη το καθιστό γλέντι. Οι λίγοι μερακλήδες συγκεντρώνονται γύρω από τα όργανα και σπίνεται το χορικό για την χαρακτηριστική ποιητική «συνομιλία», εκεί όπου η μαεστρία του συνθέτη αδιαφορεί για το κοινωνικό status ή το μορφωτικό επίπεδό του και ξεδιπλώνει όλο το μεγαλείο της προφορικής παράδοσης του νησιού.

...την κάθε λέξη που θα πω μετρώ με το κουμπάσο, για να 'ν' τα λόγια μου σωστά σαν τραγουδώ την Κάσο!...

Πρόκειται για την «πεμπτουςία του τραγουδιστού προφορικού λόγου» αφού σε δεκαπέντε συλλαβές απαιτείται, ταχύτητα σύνθεσης, μεστό νόημα, ομοιοκαταληξία και διαλογικός χαρακτήρας.

...οι μαντινάδες θέλουσι άνθρωπο να κατέχει, και γλώσσα να τις κελαηδεί και νου να τις ξετρέχει...

Η «καλνυχτιά» θα σημάνει το τέλος του πανηγυριού, συχνά το επόμενο ξημέρωμα. Τη συνοδεύει το «πουλόζουμο», ζεστός ζωμός κοτόπουλου, αραιωμένος με λεμόνι.

...αφήνουμε καλνυχτιά και σας ευχαριστούμε, κι αν σας εποβαρώναμε συγγώμη σας ζητούμε...

Γράφει η Αναστασία Κάλφογλου, τ. Αντιπρόεδρος του Λ.Ε.Ρ.

Σύντομη ιστορία της υφαντικής

Έτσι είναι η φάμπρικα της νόησης, καθώς το φιλοτέχνημα του υφαντή: κινεί ένας χτύπος μύρια νήματα, οι σαΐτες πετούνε δώθε-κείθε αόρατα, τα νήματα κυλούν... Γκαίτε, Φάουστ.

Πολλές θεωρίες, μύθοι και θρύλοι σχετίζονται με την ιστορία της υφαντικής. Ένας από αυτούς είναι ο γνωστός μύθος της Αράχνης, της υφάντρας, που πήγε να συναγωνιστεί την Θεά Αθηνά και εκείνη τη μεταμόρφωσε στο ομώνυμο ζώο. Η λαϊκή ρήση υποστηρίζει ότι αν κοπεί η κλωστή από το αδράχτι, κόβεται η ζωή. Με την άτρακτο οι τρεις Μοίρες αποφάσιζαν για την τύχη των θνητών. Και στον πλατωνικό μύθο του Ηρός στην Πολιτεία αναφέρεται ότι «η Τύχη των ψυχών εκφράζεται με την άτρακτο στα γόνατα της Ανάγκης» *.

Η ιστορία της υφαντικής ξεκινά από τα παλαιολιθικά χρόνια, όταν ο άνθρωπος ένοιωσε την ανάγκη να προστατευτεί από τα φυσικά φαινόμενα και τα άγρια ζώα πλέκοντας κλαριά, καλάμια για περιφράγματα, στέγες, πατώματα, αλλά και φυτικές και ζωικές ίνες, για να ντυθεί.

Οι μελετητές και οι αρχαιολόγοι αναφέρουν ότι το παλαιότερο δείγμα υφαντικής είναι ένα χαλί που βρέθηκε τα τελευταία χρόνια στην περιοχή του Ικονίου της Μικράς Ασίας και χρονολογείται από τον 7^ο αι. π.χ. Τον 5^ο αιώνα χρονολογείται το υφαντό στη Φουστάτ της Αιγύπτου.

Παράλληλα, από τον 5ο αι., οι αρχαιολόγοι αναφέρουν ότι στη Μεσοποταμία οι άνθρωποι ήξεραν να στρίβουν ορισμένες φυτικές ίνες και να κατασκευάζουν λεπτά νήματα και υφαντά. Στο Παζιρλίκ της Σκυθίας βρέθηκε υφαντό ύφασμα που χρονολογείται τον 3^ο αι.

Για την προϊστορική εποχή έχουμε μαρτυρίες κυρίως από την εικονογραφία στη μινωική Κρήτη και στο Ακρωτήρι της Σαντορίνης. Το γνέσιμο και η υφαντική ήταν συννηθισμένη απασχόληση των γυναικών της Ομηρικής εποχής. Στην Ιλιάδα, η Ανδρομάχη αγνοώντας το θάνατο του Έκτορα, υφαίνει πορφυρό υφαντό. «Στον αργαλειό εκαθόταν κι ύφαινε ...σκουτί διπλόφαρδο, ολοπόρφυρο, μυριοξομπλιάζοντάς το (X 440-441)»**, ενώ ο Πρίαμος προσφέρει στον Αχιλλέα υφαντά σκεπάσματα, τάπητες και χιτώνες σαν λύτρα, για να πάρει να θάψει τον Έκτορα «κι απ'τις κασέλες τα ωριόπλομα καπάκια και βγάξει δώδεκα πεντάμορφα

κιλίμια, κάπες μονές δώδεκα και χιτώνες άλλους τόσους (Ω 229-231)»***. Στην Οδύσσεια, η Πηνελόπη, η Καλυψώ και η Κίρκη κάθονται στον όρθιο αργαλειό και υφαίνουν περίτεχνα υφαντά (Κ 222-223).

Στους κλασσικούς χρόνους, οι υφάντρες και ο αργαλειός είναι γνωστά θέματα στην αγγειογραφία, ενώ η υφαντική τέχνη συνεχίζεται στο Βυζάντιο με μεγάλες επιρροές από την Ανατολή. Ξεχωριστή θέση καταλαμβάνει κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, όπου συνδέθηκε με δοξασίες και έθιμα του λαϊκού μας πολιτισμού.

Τέλος, μεγάλη άνθηση παρατηρείται κατά τον 18^ο και 19^ο αι. με τη δημιουργία νέων προϋποθέσεων ανάπτυξης και τη συγκέντρωση πλούτου από το εμπόριο. Νηματουργία και υφαντουργία εξελίσσονται με σημαντικά κέντρα τα Αμπελάκια, το Μέτσοβο, τα Γιάννενα.

Από την Ήπειρο και τη Θράκη μέχρι τα νησιά του Ιονίου και του Αιγαίου κατασκευάζονται υφαντά μάλλινα, βαμβακερά, λινά και μεταξωτά που διακρίνονται με τους ζωντανούς χρωματικούς συνδυασμούς, τον πλούτο των διακοσμητικών θεμάτων, την ξεχωριστή τοπική καλλιτεχνική παράδοση τόσο για οικιακή χρήση, όσο και την κατασκευή της φορεσιάς.

Στο 20^ο αι., η ελληνική παραδοσιακή υφαντική παρακμάζει. Τη δεκαετία όμως του 1960-1970 δημιουργείται μια τάση επιστροφής στην παράδοση, όταν η ελληνική μόδα εμπνέεται από τη λαϊκή τέχνη. Το «νεομικονιάτικο»

και «αραχωβίτικο» υφαντό γίνονται της μόδας, διακοσμούν δημιουργίες μεγάλων οίκων μόδας, προάγουν τον τουρισμό, εξάγονται στο εξωτερικό. **Το ελληνικό υφαντό λειτουργεί σαν σημείο εθνικής ταυτότητας.** Δυστυχώς όμως, παραμένει κυρίως συλλεκτικό παρά χρηστικό.

Στην εποχή μας, διαφαίνονται τάσεις επιστροφής στην υφαντική τέχνη, αλλά με τη μορφή χειροτεχνίας, γεγονός ιδιαίτερα παρήγορο. Έτσι, η παράδοση συνεχίζεται. Το παρελθόν τροφοδοτεί το παρόν και γίνεται πηγή έμπνευσης για το μέλλον.

ΠΗΓΕΣ:

- * I. ΤΖΑΧΙΔΗ Υφαντική και υφάντρες στο προϊστορικό Αιγαίο, ΠΕΚ, σελ.141
- ** *** ΙΛΙΑΔΑ, μετάφρ. Κ.ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ - Ι.Θ.ΚΑΚΡΙΔΗ
- Σεμινάρια υφαντικής ΕΟΜΜΕΧ, ΕΟΠ, Λ.Θεολόγου
- 34^ο τεύχος, «τ'ανάβλεμμα», 2017, σ. 18-19

Μικρές γνέστρες στον Όλυμπο

Γράφει η Λαμπρινή Σούγια, Υφάντρα - Δασκάλα του Τμήματος Υφαντικής του Λ.Ε.Ρ.

Υφαίνοντας παλιές και νέες κλωστές

Έργο μαθήτριας Υφαντικής του Λ.Ε.Ρ.

Η εικόνα της γυναίκας που υφαίνει είναι τόσο παλιά όσο και οικεία σε πάρα πολλούς ανθρώπους. Η απόσταση που χωρίζει τα εργαλεία και τα μηχανήματα του χθες από τον αυτοματισμό των σημερινών, είναι αντίστοιχη με τα χιλιόμετρα νήματος που χρειάζεται ένας αργαλειός για να ετοιμαστεί κι όμως... Η ανάμνηση, το βίωμα ενός ανθρώπου της οικογένειας που κάθεται μπροστά στον αργαλειό είναι ακόμη ζωντανό και σημαίνει. Τόσο μάλιστα που πολλοί άνθρωποι «περπατώντας» πάνω του σαν σε γέφυρα, διαβαίνουν με χαρά και λαχτάρα το κατώφλι των εργαστηρίων, όπου διδάσκεται η υφαντική τέχνη.

Συχνά, λοιπόν, ο άνθρωπος που υφαίνει σήμερα, κάθεται μπροστά στον αργαλειό ή στο τελάρο του «μαζί» με ένα πρόσωπο της ιστορίας του, αλλά ταυτόχρονα και με την εποχή, όπου τα αντικείμενα δημιουργούνταν πιο αργά, που η γνώση της τέχνης, η «μαστοριά», κατακτιόταν με τη συμμετοχή ολόκληρου του σώματος κι όχι μόνο του νου, με υπομονή, αργά και σταθερά. Γι' αυτό ο ρυθμός της ύφανσης διαμορφώνεται από τον κάθε άνθρωπο ξεχωριστά, από τις σωματικές του ευκολίες και δυσκολίες, μαζί με την αντίληψη του σχεδίου, των χρωμάτων και του χώρου που θα καλύψει με το υφαντό του. Ξαναγίνεται ο δημιουργός που ορίζει κάθε στιγμή της δουλειάς του, που βλέπει εμπρός του την εξέλιξη του έργου του, το μεγάλωμά του. Αλλά υπάρχει και κάτι ακόμη: υφαίνοντας διαπιστώνει κανείς σύντομα πόσο απαραίτητη είναι η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη συγκέντρωση στο υφαντό, δηλαδή η προσήλωση σε ένα και μόνο πράγμα, έννοια προ πολλού «ξεπερασμένη» από την πρακτική που αναγκάζει τον σημερινό άνθρωπο να ασχολείται με πολλά ταυτόχρονα και να φέρνει γρήγορα και

άρτια αποτελέσματα σαν της μηχανής... Ο ψυχικός και σωματικός χώρος της υφαντικής προσφέρει τη δυνατότητα να «απαγάγουμε» τον εαυτό μας σε έναν κόσμο του ενός αντικειμένου, της αποκλειστικότητας, της αφής, της ασφάλειας.

Το υφαντό, όπως κάθε τι χειροποίητο, δεν μπορεί να υπάρξει

αν ο δημιουργός του δεν αποδεχθεί πρώτα το λάθος του, τη μη τελειότητά του, την αδυναμία του, που γίνεται συχνά η ομορφιά του, η δύναμή του. Στο υφαντό το λάθος δεν είναι το επιδιωκόμενο αλλά γίνεται ο βοηθός, ο δάσκαλος, ο σηματορρός της ανθρωπίνης μας διάστασης. Μέσα από την κατάκτηση αυτής της παραδοχής, συμπλέκοντας με αναρίθμητους τρόπους στιγμώνα και υφάδια, υφές και χρώματα, έχουμε την ευκαιρία να συνδέσουμε ξανά τον κόσμο μέσα μας με αυτόν έξω μας, συμπληρώνοντας ίσως και κλωστές που λείπουν.

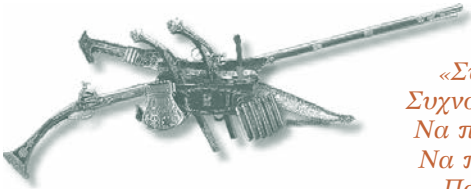
Κι όσοι από τη θέση του διδάσκοντος ασχολούμαστε με την υφαντική, άλλο δεν κάνουμε από το να οδηγούμε τους ανθρώπους που μας πλησιάζουν σε μια εποχή βραδύτητας κι αυτοσυγκέντρωσης, όπου κανείς μπορεί, μαζί με το σπίτι του να ζεστάνει ξανά κάπως και την ψυχή του.

Μάθημα Υφαντικής στο Λ.Ε.Ρ.

Γράφει η Νίκη Γρηγορίου, Εκπαιδευτικός, Έφορος Λαογραφικού Αρχείου του Λ.Ε.Ρ.

Αρματολοί της Ναυπακτίας -Οικογένεια Σισμάνη-

*«Συχνολαλούνε τα πουλιά της άνοιξης τ' απδόνια
Συχνορωτιούνται οι γέροντες κι ούλ' οι κοτζαμπασίδες
Να παν' γερόντοι στον πασά, να παν' κοτζαμπασίδες
Να προσκυνήσουν τον πασά, να τον πολυχρονίσουν.
Πάν' τα Σισμανόπουλα, ο Μήτσος με τον Γιάννη.
Απ' αλαργά τον χαιρετά κι από κοντά του λέει:
-Πολλά τα έτη, αφέντη μου! Καλώς τον κυρ Γιαννάκη!
Γιαννάκη, τι μας έφερες, που 'ρθες να προσκυνήσεις;
Πέντ' έξι οκάδες μάλαμα κι άλλες πέντε έξι ασήμι
και την Ελένη στο πλευρό τη μικροπαντρεμένη.»*

Στο παραπάνω δημοτικό τραγούδι της Στερεάς Ελλάδας περιγράφεται ένα στιγμιότυπο από την κατάσταση που βίωναν οι σκλαβωμένοι Έλληνες ως ραγιάδες στην Τουρκοκρατία. Η ζωή τους εξαρτιόταν από το προσκύνημα και το πεσκέσι προς τον Τούρκο, ανεξάρτητα αν ήταν απλοί χωρικοί ή κοτζαμπασίδες. Όλοι, ανεξαρτέτως κοινωνικής θέσης, όφειλαν να δηλώνουν την υποταγή τους στον κατακτητή και να του πληρώνουν, εκτός από τους τακτικούς φόρους και ακριβά δώρα, για να εξασφαλίζουν την ευνόια του και τη ζωή τους. Στον τελευταίο στίχο θίγεται και το θέμα της αρπαγής των Ελληνίδων για τα τούρκικα χαρέμια.

Το τραγούδι αναφέρεται σε ένα συγκεκριμένο γεγονός που συνέβη το 1803, αλλά για να κατανοήσουμε όλη την ιστορία πρέπει να ανατρέξουμε ακόμα πιο πίσω στον χρόνο. Ήταν 1770, όταν ο αντιναύαρχος του ρωσικού στόλου Ορλώφ κατέπλευσε στο Αιγαίο και υποκίνησε τους Έλληνες να επαναστατήσουν. Τα νέα έφτασαν και στα δυσπρόσιτα Κράβαρα ή Ορεινή Ναυπακτία, όπως αποκαλείται η περιοχή σήμερα κι αμέσως ο προεστός, Κωνσταντίνος Σισμάνης, από την Αράχωβα Αιτωλοακαρνανίας, ξεσίκωσε τον πληθυσμό της περιοχής και ξεκίνησε με το αρματολίκι του, για να ελευθερώσει τη Ναύπακτο. Στη διαδρομή πληροφορήθηκε ότι και στη γειτονική Δωρίδα είχαν ξεσπκωθεί οι αρματολοί, όμως αντί να στοχεύουν μόνο τους Τούρκους μπήκαν στην

Ναυπακτία και πυρπόλησαν χωριά της δικαιοδοσίας του Σισμάνη. Ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας μετατράπηκε σε λυσσαλέα αντιπαράθεση των σπλαρχηγών των δύο περιοχών που τελικά έχασαν και οι ίδιοι τη ζωή τους. Η επανάσταση κατά των Τούρκων απέτυχε παντού, ο Αλή Πασάς των Ιωαννίνων όμως δεν ξέχασε πως οι Σισμαναίοι σίκωσαν κεφάλι και ξεσπκώθηκαν για την ελευθερία.

Η λυκοφιλία στις σχέσεις του Αλή πασά με την οικογένεια Σισμάνη συνεχίστηκε και τις επόμενες δεκαετίες, όπως αναφέρει ο Καρκαβίτσας, καθώς από τη μια τους είχε υπό την εξουσία του κι από την άλλη, η οικογένεια είχε αποκτήσει τεράστιες εκτάσεις γης, ως πρακτική της Οθωμανικής αυτοκρατορίας να ευνοεί τις αρματολικές οικογένειες, για να εκτελούν πιστά τα καθήκοντά τους.

Το ποτήρι ξεχείλιζε το 1803, όταν όπως περιγράφουν τα επόμενα τραγούδια, οι Σισμαναίοι έκαψαν τρία κεφαλοχώρια, που είτε αποσπασθήκαν από το αρματολίκι τους είτε τούρκεψαν. Διαβάζοντας και τα τρία δημοτικά αξίζει να παρατηρήσουμε την ευχέρεια, με την οποία ο λαός χρησιμοποιούσε συγκεκριμένες φράσεις -μοτίβα που επαναλαμβάνονται στο ξεκίνημα πολλών δημοτικών τραγουδιών και στη συνέχεια προσάρμοζε το γεγονός που ήθελε να μνημονεύσει:

*«Γλυκοχαράζουν τα βουνά κι οι όμορφες κοιμούνται
Παν οι αρχόντοι στον πασά, παν οι κοτσαμπασίδες
Πάνε τα Σισμανόπουλα με τις όμορφες μπροστέλλες,
ούλοι πάνε με κάλεσμα, να πάν να προσκυνήσουν.
Γιαννάκης πάει ακάλεστος, τη μούλα φορτωμένη
-Πολλά τα έτη, αφέντη μου! Καλώς τον κυρ Γιαννάκη!
Γιαννάκη μ', τι παλάβωσες, τι πήρε ο νους σου αέρα
Κι έκαψες το Κράβαρι...
Ζελίστα και τον Πλάτανο, τα δυό κεφαλοχώρια;
-Αλήθεια, μπέη μ', το κανα, και να μ' το συμπαθήσεις!
Αν είναι για συμπάθισμα, θα σου το συμπαθήσω
κι αν είναι και για κρέμασμα, εγώ θα σε κρεμάσω!»*

Υπάρχει και τρίτο τραγούδι που πραγματεύεται το ίδιο θέμα.

*«Το λεν' οι κούκοι στα βουνά κι οι πέρδικες στα πλάγια
Το λεν οι Κραβαρίτισσες κι οι Κραβαριτοπούλες:
Παν' οι αρχόντοι στον πασά, παν' οι κοτζαμπασίδες
Πάνε τα Σισμανόπουλα, ο Μήτσος και ο Γιαννάκης
Ο Μήτσος πάει τα φλουριά, Γιαννάκης την Ελένη.
-Πολλά τα έτη αφέντη μου! Καλώς τον κυρ Γιαννάκη!
Γιαννάκη μ', τι παλάβωσες, τι πήρε ο νους σου αέρα
Και χάλασες τρία χωριά, τρία κεφαλοχώρια,
Γρανίτσα, το Τρανό χωριό, Ζελίστα ξακουσμένη!
- Δεν είναι για συμπάθεμα, για να στο συμπαθήσω.
Τα παλαμάκια βάρεσε και τον τζελάτη κράζει.»*

Ο δόλιος και σκληροτράχηλος Αλή Πασάς μη μπορώντας να ανεχτεί τις ηγετικές ενέργειες των Σισμαναίων, τις φιλικές τους σχέσεις με τους Σουλιώτες και τον πλούτο τους, κάλεσε τον Μήτσο και τον Γιαννάκη Σισμάνη στα Ιωάννινα προφασισζόμενος θερμή φιλοξενία. Εκείνοι μη μπορώντας να αρνηθούν, πήγαν φορτωμένοι δώρα για να τον καλοσιτιάσουν, αλλά το αποτέλεσμα ήταν να βρουν φριχτό θάνατο στα χέρια των δημιών.

Στα δύο από τα τραγούδια αναφέρεται η Ελένη Σισμάνη, την οποία ο Αλή Πασάς ζήτησε να του φέρουν για το χαρέμι του σε μια προσπάθεια να ταπεινώσει την οικογένειά της. Οι Σισμαναίοι ξεκίνησαν με την Ελένη για τα Ιωάννινα, όμως κατά τη διαδρομή τη φυγάδεψαν. Όταν έφτασαν στην Άρτα, ο Μήτσος εκτελέστηκε από τον γιο του Αλή Πασά, που περιέμενε την κοπέλα, ενώ ο Γιαννάκης δολοφονήθηκε στα Γιάννενα με διαταγή του Αλή πασά.

Ο συγγραφέας και ποιητής, Γεώργιος Αθανασιάδης Νόβας (Αθάνας), απόγονος της οικογένειας Σισμάνη,

ύστερα από περίπου 150 χρόνια από το συμβάν ανακάλυψε σε μουσείο της Ρώμης λιθογραφία που απεικονίζει το γεγονός και συνοδεύεται από λεζάντα στα γαλλικά και ελληνικά που αναφέρει: «Μεγαλειοτάτη χαρά του Βελί, υιού του Αλή πασά των Ιωαννίνων, προσφερομένων αυτώ των δύο κεφαλών των Ετωλών Σουσιμάνων και υιού αυτού φονευθέντων δια της προδοσίας...»

Η οικογένεια αναφέρεται και πάλι σε δημοτικό τραγούδι για χαρμόσυνο αυτή τη φορά γεγονός, όταν το 1835, στην ελεύθερη πια Ρούμελη, έγινε ο γάμος του Νικολάου Σισμάνη, που κράτησε τέσσερα μερόνυχτα και έμεινε στην ιστορία για τον πλούτο του.

*«Μαρή Μακρυγιανοπούλα, βαριά κυρά,
Που ζήλεψες τα γρόσια και τα πολλά φλουριά,
Πήρες το Σισμανόπουλο πού'ρθε απ' τη Βλαχιά.
Μαρή Μακρυγιανοπούλα, της Στύλιας ομορφιά,
με τις αρμάδες στον λαιμό και τ'αργυρά κουμπιά.
Η Ράχοβα σε χαιρέται και σε προσκυνά.»*

Στη Γραμμένη Οξιά, υπάρχει μνημείο αφιερωμένο στη σημαντικότερη και νικηφόρα, για τους Έλληνες, μάχη που έγινε στην περιοχή το 1828 κι ανάμεσα στους αγωνιστές και κλέφτες που αντιστάθηκαν στους Τούρκους αναγράφεται και ο Κ. Σισμάνης.

Η ιστορία φανερώνει πως στην Τουρκοκρατία όλοι οι ραγιαδες περνούσαν τα ίδια βάσανα και ζούσαν κάτω από το ίδιο μαχαίρι. Η μπαμπεσιά, η δολιότητα και η βαναυσότητα των Τούρκων σκίαζε τη ζωή όλων και τους έκανε να μάχονται για λευτεριά.

*«Δεν είναι κρίμα κι άδικο να σβήνονται να χαλιόνται
Σαν τέτοιες αρχοντογενιές, που είναι στον τόπο αρβάλες,
Που παραστέκουν στον φτωχό, στον Τούρκο αντιστεκόνται
Και στον Βεζίρ Αλή-πασά κάνουν ζημιές μεγάλες!»
-Γεώργιος Αθάνας-*

① Οι προεστοί ή πρόκριτοι, ή κοτζαμπασίδες (από το τουρκικό kocabaşı, koca = μέγας, μεγάλος, γέροντας + baş = κεφάλι, πρώτος), ή δημογέροντες ήταν κοινοτικοί άρχοντες, οι επικεφαλής σε επίπεδο επαρχίας των ελληνικών χριστιανικών κοινοτήτων επί Τουρκοκρατίας. Οι προεστοί εκπροσωπούσαν τις χριστιανικές κοινότητες σε όλες τις σχέσεις που αφορούσαν την οθωμανική εξουσία. Ο θεσμός καταργήθηκε από την Αντιβασιλεία του Όθωνα το 1833 με την έκδοση του νόμου «περί των Δίμων» του κράτους, με τον οποίο θεσμοθετήθηκαν ως άρχοντες της τοπικής αυτοδιοίκησης οι Δίμαρχοι.

② Η αποτυχημένη επανάσταση των Ελλήνων το 1770, γνωστή και με την ονομασία Ορλωφικά, ήταν κίνημα ανεξαρτησίας που υποκινήθηκε από τους Ρώσους εναντίον των Οθωμανών κατά τη διάρκεια του Ρωσοτουρκικού πολέμου (1768-74).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

- Νόμος περί συστάσεων των Δίμων. ΦΕΚ Α 3-10.01.1834, (7 Δεκεμβρίου 1833/8 Ιανουαρίου 1834)
- Λίμμα «προεστός», Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό Ελευθερουδάκη, Αθήνα, 1930 • Ανδρέας Καρκαβίτσας, Άπαντα, κεφάλαιο Ζ, σελ. 1642-1664

Γράφει η Άννα Ραπτοπούλου Παπαθανασίου, Α' Αντιπρόεδρος και Έφορος Οικονομικών του Λ.Ε.Ρ.

Σωσώ Λύρατζη-Μπέγιογλου - Η δασκάλα της καρδιάς μας -

Όταν ανασκαλεύω τις αναμνήσεις των παιδικών μου χρόνων και αναπολώ τους δασκάλους μου, μια μορφή ξεπετιέται μπροστά μου. Αυτή της Σωσώς Λύρατζη-Μπέγιογλου. Της δασκάλας μου των αγγλικών.

Η γυναίκα αυτή, ένας καλλιεργημένος και φωτισμένος άνθρωπος, σηματοδότησε τα χρόνια της εφηβείας μου, και όχι μόνο τα δικά μου, αλλά των περισσότερων εφήβων αγοριών και κοριτσιών (των παιδιών της πρώτης γενιάς προσφύγων που προσπαθούσαν να σταθούν στα πόδια τους, μετά από τη λαίλαπα της προσφυγιάς, και μετά από τα δισεκτα χρόνια του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου και της σκοτεινής περιόδου του εμφύλιου).

Γεννημένη στην Αθήνα, κόρη του Τριγλιανού Αναστάση Λύρατζη και της Πειραιώτισσας Ευαγγελίας Λύρατζη, έζησε τα παιδικά της χρόνια (της κατοχής) στη Ραφήνα και συνέχισε μετά τις σπουδές της στον Πειραιά και στην Αθήνα.

Εκίνησε ως δασκάλα Αγγλικών στη Ραφήνα από το 1950 μέχρι και το 1970. Το σπίτι της, γωνιακό στις οδούς Ελευθερίου Βενιζέλου και Κυπρίων Αγωνιστών (σήμερα το κατάστημα ρουχισμού "Different"), δεν ήταν ο συνηθισμένος χώρος εκμάθησης της ξένης γλώσσας. Ήταν μια ζεστή αγκαλιά για όλους εμάς, γιατί μέσα σε αυτό υπήρχε η δασκάλα μας, η αγαπημένη μας Σωσώ.

Σε μια Ραφήνα της εποχής εκείνης, που δεν υπήρχε τίποτε άλλο εκτός από το σινεμά, η Σωσώ ήταν ο Φωτεινός Φάρος της Γνώσης, του Πνεύματος, του Πολιτισμού. Πέρα από τα μαθήματα, μας οργάνωνε Φιλολογικές Πέμπτες, αναπτύσσοντας διάφορα θέματα που μέσα από αυτά γινόμασταν καλύτεροι άνθρωποι. Μας οργάνωνε πάρτυ αποκριάτικα φέρνοντας διάφορα ρούχα που μας έντυνε και μας παρότρυνε να χαιρόμαστε τη ζωή. Μας έμαθε να είμαστε ανεξάρτητοι άνθρωποι, ελεύθερα πνεύματα, να προσπαθούμε και να επιμένουμε να φτάσουμε τους στόχους μας. Μας άνοιξε τους ορίζοντές μας και όχι μόνο. Ήταν η πνευματική μάνα για όλους μας. Είναι μια γυναίκα που ξεχειλίζει από ζωή, με ψυχή έφηβης γεμάτη ανιδιοτελή αισθήματα. Αρκετά παιδιά που οι οικογένειές τους τότε αντιμετώπιζαν οικονομικά προβλήματα, έμαθαν αγγλικά δωρεάν, με πολύ διακριτικότητα από μέρους της και

χωρίς να γίνεται γνωστό στους υπολοίπους. Κάποια άλλα που οι συνθήκες του σπιτιού τους ήταν δύσκολες, είχαν τα κλειδιά του σπιτιού της, να πηγαίνουν να διαβάζουν, που υπήρχε ησυχία και ζεστασιά το χειμώνα.

Χαρακτηριστικά, αναφέρω ένα από τα πολλά περιστατικά. Κάποιος από τους μαθητές της, μετά από χρόνια τη συνάντησε τυχαία στο Σύνταγμα. Φορούσε τη στολή της υπηρεσίας του και της λέει: «Σωσώ μου τη βλέπεις αυτή;» (Δείχνοντάς της τη στολή του) «Την οφείλω σε σένα. Αν δεν ήσουν εσύ, εγώ τώρα δε

θα φορούσα αυτή τη στολή». Αργότερα παντρεύτηκε έναν υπέροχο άνθρωπο, τον αείμνηστο Δημήτριο Μπέγιογλου, πλοίαρχο του εμπορικού ναυτικού και απέκτησε δύο γιους, τον Κωνσταντίνο (σήμερα μηχανολόγο μηχανικό) και τον Τάσο (σήμερα ορκωτό λογιστή) από τον οποίο απέκτησε και δύο χαριτωμένους εγγονούς. Σήμερα, αποτραβηγμένη πια από το δασκαλίκι, αλλά όχι και από την αστείρευτη δίψα της για ζωή, μένει στη Ραφήνα έχοντας γύρω της αγαπημένα πρόσωπα, παιδιά και εγγόνια.

Αλλά πέρα από την οικογένειά της, εμείς οι παλιοί μαθητές της, που πάντα σκεπτόμαστε και αγαπάμε τη δασκάλα μας, την επισκεπτόμαστε συχνά και χαιρόμαστε τη συντροφιά της.

Σ' ευχαριστούμε πολύ, Σωσώ, για όσα μας προσέφερες. Έβαλες ένα σημαντικό λιθαράκι στην εξέλιξή μας. Είσαι πάντα στην καρδιά μας.

Η σημερινή οδός Κυπρίων Αγωνιστών στην Ραφήνα, όπου ήταν το σπίτι της κ. Σωσώς. (Δεκαετία '30).

Χρυσόστομος Λέου ...κράτησα τη ζωή μου!

ιδιόχειρη γραπτή μαρτυρία: "από την Τρίγλια στη Ραφήνα"

- η περιπλάνηση -

Η συνέχεια και το τέλος, της βιοματικής εξιστόρησης του πατέρα μου, Χρυσόστομου Λέου, πολύτιμης για την αλήθεια και την αυθεντικότητα ενός ανθρώπου, που στη σύντομη ζωή του, πρόλαβε να ζήσει μερικά από τα πιο τραγικά γεγονότα της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας.

Ας πιάσουμε λοιπόν το νήμα από εκεί όπου η προσφυγική οικογένεια φορτωμένη σε στρατιωτικά καμιόνια οδεύει το Γολγοθά της στα ενδότερα της Χαλκιδικής: "Το αυτοκίνητο σαράβαλο, ο δρόμος ήταν τέτοιος που ούτε γαϊδούρια δεν μπορούσαν να βαδίσουν. Να φαντασθείτε η σημερινή απόσταση είναι 70 χιλιόμετρα και κάναμε 5 μέρες. Φτάνουμε στον Άγιο Παύλο προς την Χαλκιδική. Εκεί κάποιος γιατρός είχε

ένα χτήμα όπου μείναμε μια βραδιά. Μας παρακολούθησε όλους. Η θέρμη (ελονοσία) έκανε θραύση τότε, η ψείρα έτρωγε τις σάρκες μας όπως και ένα σωρό επιδημίες και η αβιταμίνωση. Ο γιατρός αυτός, ας είναι καλά, μας ζέστανε, μας τάισε, μας ζωογόνησε κι ύστερα ξεκινήσαμε πάλι. Δίχως πια κανέναν σταθμό φτάσαμε, μετά από μύρια βάσανα, στην Πορταριά Χαλκιδικής λίγο πιο πέρα από την σημερινή τοποθεσία Νέα Μουδανιά. Μετά από πέντε ημέρες, αφού ξεκουραστήκαμε κάπως μέσα στο σχολείο, η Κοινοτική Επιτροπή κάλεσε τους Τούρκους κατοίκους της Πορταριάς και τους είπε να φέρουν την άλλη ημέρα όλα τα υποζύγια τους, για να μας μεταφέρουν προς τον Πολύγυρο και συγκεκριμένα στο χωριό Καρκάρα, τουρκωχώρι και αυτό.

Ο προορισμός μας ήταν η Πορταριά αλλά επειδή εκεί βρίσκονταν και γηγενείς πρόσφυγες δεν ήθελαν την εγκατάστασή μας, διότι όταν θα έφευγαν οι ανταλλάξιμοι Τούρκοι για την Τουρκία εποφθαλιμούσαν να οικειοποιηθούν τα κτήματά τους για δικό τους λογαριασμό. Γι' αυτό φρόντισαν γρήγορα, εν μέσω χειμῶνος, να επιτάξουν τα γαϊδουρομούλαρα των Τούρκων για να μας διώξουν, πριν περάσουν μέρες και αντιδράσουμε ή έρθει κανένας κυβερνητικός υπάλληλος και τους εξαναγκάσει να μας δεχτούν εκεί. Και έτσι οι προύχοντες της Πορταριάς συνεννοήθηκαν με την χωροφυλακή και κάνανε αυτό το αδίκημα, μιας που οι Τούρκοι ήταν λουφαγμένοι, αφού μέχρι να φύγουν για την Τουρκία ήταν κι αυτοί σαν αιχμάλωτοι. Τους υποχρέωσαν και έφεραν τα υποζύγια τους και μας

πήγαν στην Καρκάρα, στο εσωτερικό της Χαλκιδικής, προς τον Πολύγυρο. Το χιόνι έπεφτε αδιάκοπα. Τα πάντα ήταν κάτασπρα. Τα ρούχα μας από τις ταλαιπωρίες και την απλυσιά ήταν σωστά κουρέλια. Έτσι λοιπόν, εκτεθειμένοι, μέσα στην παγωνιά του Βαρδάρη, φτάσαμε το βράδυ στην Καρκάρα, σε κακά χάλια όλοι μας. Μας βάλανε στο σχολείο του χωριού. Εδώ ήταν οι περισσότερες οικογένειες Τούρκοι και λίγοι Έλληνες. Εγώ είχα τελείως κοκαλώσει. Βάλανε τους Τούρκους και μας φέρανε κάτι να φάμε, κάτι να πιούμε και σε καναδυό μέρες αρχίσαμε να συνερχόμαστε. Μετά από μια εβδομάδα ο Σταθμάρχης του χωριού πήρε μια διαταγή και κάλεσε τους Τούρκους κατοίκους της Καρκάρας και τους υποχρέωσε να πάρουν από μια οικογένεια προσφύγων ο καθένας, να την στεγάσουν και να την συντηρήσουν. Έτσι και έγινε.

Εμάς μας πήρε ένας αγάς από τους πλουσιότερους κτηματίες του τόπου και μας στέγασε σ' ένα από τα αναρίθμητα ντάμια του. Είχε ένα ολόκληρο αγροτοσυγκρότημα, αποθήκες για τα γεννήματα, μαντριά, ξέχωρα για γίδια, ξέχωρα για πρόβατα, στάβλους για 150 βόδια και ούτω καθεξής. Με λίγα λόγια χοντρονικοκύρης. Μας πήρε και μας τάιζε. Ο πατέρας μου δεν έκανε σχεδόν καμιά δουλειά. Γύριζε μες το χωριό σαν χαζός και πότε πότε έκανε παρέα με τον αγά. Η μάνα μου βοήθαγε τις γυναίκες του στις δουλειές του σπιτιού. Μέσα στο σπίτι, που ήταν οι τουρκάλες δεν επιτρεπόταν να μπει ο πατέρας μου. Μόνον εγώ, η μάνα μου και η μικρή μου αδελφούλα, που την ταΐζανε οι τουρκάλες ό, τι καλύτερο υπήρχε μέσα σ' αυτό το αρχοντόσπιτο.

Μέσα στην αυλή του προσωπικού υπήρχε ένα ελαιόδεντρο και πάνω στο δέντρο κρεμόταν ένα τομάρι προβατίνας, ποιος ξέρει από πόσο καιρό, αφού είχε σκουληκιάσει. Η μάνα μου με βάζει και σκαφαλώνω στο δέντρο και ρίχνω την προβιά κάτω. Τραβούσαμε τα μαλλιά και ξεκόλλαγα, διότι το πετσί είχε σαπίσει. Η βρώμα ήταν ανυπόφορη. Μόλις κοντεύαμε να τελειώσουμε αυτή τη δουλειά μπαίνει ο αγάς στην αυλή και μας βλέπει. Ρωτάει τη μάνα μου στα τουρκικά: "κυρά Σοδειά τι θα τα κάνεις αυτά τα βρώμικα μαλλιά;". Εκείνη του λέει: "Αχ, αγά μου, φύγαμε στην προσφυγιά με το πετσί και το κόκαλο και θέλω από αυτό το μαλλί να πλέξω κάλτσες, γάντια και καμιά φανέλα για τα παιδιά μου και τον άνδρα μου, γιατί θα φοφήσουμε

αφηγήσεις ζωής

όλοι από το κρύο". Της λέει εκείνος: "Ξέρεις να πλέκεις; Ξέρεις να ράβεις;" "Και βέβαια", "Ξέρεις να υφαίνεις;" "Και βέβαια ξέρω, αλλά εδώ πού να τα βρω;" Και ο αγάς: "Εμάς οι γυναίκες μας είναι μόνο για χαρέμι. Δεν ξέρουν να κάνουν καμιά δουλειά. Μόνο πώς θα είναι ευχάριστες στον άνδρα. Γι' αυτό θα σε παρακαλέσω μήπως μπορείς να μου κάνεις ένα ζευγάρι τουζλούκια;" (ένα είδος γκέτες, όπως φοράει και ο Κολοκοτρώνης). Λέει η μάνα μου: "Πάρε τσόχα και κορδόνια και μεταξωτές κλωστές και να σου φτιάξω όσα ζευγάρια θέλεις αγά μου". Τότε της λέει: "Πέτα τα αυτά τα βρώμικα μαλλιά και έλα εδώ". Την πάει τη μάνα μου σε μια αποθήκη του, που είχε μέσα πάνω από δυο χιλιάδες οκάδες μαλλί και της λέει: "Πάρε αυτό το κοντόγεμο σακί, λανάρισέ το, πλέξτο και αν δε σου φτάσει και θέλεις κι άλλο, πες μου να σου δώσω".

Έτσι λοιπόν αρχίζει η μάνα μου να μας συγυράει. Παράλληλα φτιάχνει και το πρώτο ζευγάρι τουζλούκια του αγά, ο οποίος έμεινε κατενθουσιασμένος. Μας κάνει δώρο μια αγελάδα που ήταν συνηθισμένη στο ζευγάρι. Ο πατέρας μου ήθελε χωράφι, για να σπείρει. Εν τω μεταξύ οι Έλληνες γηγενείς του χωριού θέλοντας με μαεστρία να μας διώξουν από το χωριό, διότι αρχίσαμε να συνηθιάμαστε από τους τούρκους προστάτες μας, επρόκειναι να μας βγάλουν έξω από το χωριό, 5 ώρες με τα πόδια προς το όρος Βάβδος, σ' έναν τόπο, που λεγόταν Αρμουτσί.

Εκεί απάνω οι πλουσιότεροι αγάδες είχαν κτήματα, εγκαταστάσεις αγροτικές, σπίτια, φούρνους, στάβλους, αλώνια, νεροπιγάδα, μαντριά κλπ. και ερχόντουσαν και καθόντουσαν εδώ το καλοκαίρι και το χειμώνα οι υπηρέτες τους. Εδώ λοιπόν σχηματιζόταν κάτι σαν χωριό. Εκεί λοιπόν ήθελαν να μας στείλουν οι Καρκαρινοί για να μείνουν σ' αυτούς τα κτήματα των αρχοντοτούρκων της Καρκάρας, νομίζοντας ότι εκεί δεν θα φέραν άλλους πρόσφυγες.

Έτσι και ο πατέρας μου, θέλησε να πάει εκεί πάνω. Το μαθαίνει ο αγάς και του λέει: "Γιάννη να κάτσεις εδώ μέσα στο σπίτι μου. Εδώ θα αφήσω όλα μου τα γεωργικά εργαλεία, θα σου αφήσω τροφές για τα ζώα σου, για την οικογένειά σου και θα'χεις 2 χρόνια κουμπάνια. Εγώ δεν μπορώ να πουλήσω, μου τα παίρνουν ένα κομμάτι ψωμί, να τα χαρίσω δεν με αφήνουν γιατί θεωρείται κρατική περιουσία και θέλουν να τα μαζέψει το Κράτος, να τα μοιράσει μετά και να τα χρεώσει, ενώ αν καθίσεις μέσα στο σπίτι θα σου μείνουν και θα σου τα χρεώσουν, αλλά εσύ θα'χεις έτοιμες εγκαταστάσεις, με αποθήκες, εργαλεία, στάβλο και λοιπά, ενώ οι άλλοι πρόσφυγες θα τα φτιάξουν μετά από πολλά χρόνια και θα στερηθούν το ψωμάκι". Όχι

είπε κι έσκασε ο μπαμπάς μου! Δεν του άρεσαν αυτές οι συμβουλές. Τότες του λέει ο αγάς: "Αφού θέλεις να πας στο Αρμουτσί να πας στο δικό μου νοικοκυριό που'ναι και το πιο καλό". Τότες λοιπόν, δηλαδή κατά μήνα Αύγουστο του 1923, βάζει ο αγάς κάτι μουλάρια με τους υπηρέτες του και μας δίνει 1 σακί κριθάρι, 1 σακί στάρι αλεσμένο, μερικά όσπρια και λίγο αλάτι, γιατί τότε το πιο δυσεύρετο πράγμα ήταν το αλάτι, λίγο σουσαμόλαδο, διότι ελαιόλαδο δεν υπήρχε, καναδυό σιλτέδες, (ένα είδος στρώματος), και μερικά μαγειρικά σκεύη και μας κουβάλησε στο τραγικό αυτό χωριό, ας το πούμε.

Λίγο πριν την καταστροφή στην Τρίγλια

Μαζευτήκαμε 12 οικογένειες εκεί. Εκλέξανε και έναν αντιπρόσωπο, σαν Πρόεδρο, για την αντιπροσωπεύει μας στις αρχές. Αρχίσαμε με την αγελάδα που είχαμε να καματεύουμε τη γη, ζευγάρι με ένα γείτονά μας. Ο πατέρας μου έβαλε σπόρο να κάνει φυτώριο για καπνά και να φυτέψει καπνό. Όλη η οικογένεια επί ποδός! Βοηθάγαμε να βάλουμε καπνό. Ο αγάς πότε πότε ερχόταν και μας έβλεπε. Κάποτε έβαλε και λίγο στάρι να μας φέρει μια που θα τα παρατάγε έτσι και θα έφευγε. Τον πιάνει ένας χωροφύλακας και του λέει πού πάει: "Στο Αρμουτσί στην τάδε προσφυγική οικογένεια". Το πάει πίσω και το αδειάζουνε. Το παίρνει η Επιτροπή Αποκατάστασης και αφού είχε πει κιόλας το όνομα του πατέρα μου, του το πήραν και μας το χρέωσαν! Το πλερώσαμε μετά από την αποζημίωσή μας. Εδώ θα ανοίξω

μια παρένθεση δια την συμπεριφοράν του Δημοσίου και των γηγενών. Πρώτον παραφύλαγαν μην και μας χαρίσουν τίποτα οι Τούρκοι ανταλλάξιμοι με την φυγή τους, που δεν μπορούσαν να το πουλήσουν, διότι αγοραστές δεν υπήρχαν και άρχιζαν και αυτοί να χαρίζουν μερικά πράγματα, για να κάνουν χαίρετι (ψυχικό).

Μας διώχναν από κοντά από τους Τούρκους για να κάνουν πλιάτσικο περισσότερο με την φυγή τους. Παράλληλα ο πολιτικός ορίζοντας της Ελλάδας έπαιρνε μορφή αντιβενιζελισμού. Ο Βενιζέλος υποχρεώθηκε από τα πράγματα, μπρος το κύμα του ενάμισυ εκατομμυρίου προσφύγων, να βάλει χέρι στα μεγάλα αγροκτήματα με απαλλοτριώσεις για να αποκαταστήσει την προσφυγιά. Έτσι η αντιβενιζελική παράταξη έριξε το σύνθημα γηγενών εναντίον των προσφύγων και αρχίζει από τις αρχές της εγκαταστάσεώς μας, η διχόνοια. Έπειτα ήταν και οι ψήφοι του 1,5 εκατομμυρίου προσφύγων που ακολουθούσαν τον Βενιζέλο λόγω των διαταγμάτων αποκατάστασης. Φτωχές μάζες ακολουθούσαν την αντιβενιζελική παράταξη, αγράμματοι και μοιρολάτρες και τόσο δογματικοί, που ενώ κοντά σε μας θα παίρνανε και αυτοί κλήρο, διότι ήταν κολιγάδες,

μαρτυρίες

εστρέφοντο εναντίον μας. Η κατάσταση τότες στην οποία βρικήκαμε να ζουν οι χωρικοί γηγενείς από την αμορφωσιά, από τη φτώχεια και από τις διαρκείς επιστρατεύσεις, έμοιαζε, να μην πω υπερβολή, σαν των νομάδων της Ασίας.

Οι εκπρόσωποι του επίσημου Κράτους, ενώ βέβαια δεν μας φώναζαν Τούρκους, τουρκόσπορους, τουρκοβαφτισμένους, σαρικοφόρους ή λεφούσια, όπως ο απλός κόσμος, φρόντιζαν όμως με κάθε τρόπο να μας χρεώνουν διάφορα. Έτσι λοιπόν μόλις είδαν τον αγά που μας χάρισε μια αγελάδα και το στάρι, το πήραν και μας το χρέωσαν.

Από τις κακουχίες και την αλλαγή κλίματος βράζαμε όλοι από διάφορες αρρώστιες. Έτσι στο Αρμουτσί που πήγαμε σε ένα χρόνο πεθάνανε 8 οικογένειες, μια έφυγε κι εμείς εμείναμε αργότερα μέχρι που τρυγήσαμε τον καπνό. Ο πατέρας μου άρχισε να μαθαίνει να μπολιάζει καπνό. Τον υπόλοιπο τον κρεμάσαμε σε αποθήκες και από κάτω κοιμόμασταν εμείς τρώγοντας όλο χορτάρια, δίχως λάδι και αλάτι. Αρρωσταίνει ο πατέρας μου και μετά από 6 μήνες κατάκοιτος, με τα χορτάρια που τρώγαμε πέθανε. Εμάς μας βούταγε η θέρμη και μας τάραζε. Σε 8 μέρες μετά το θάνατο του πατέρα μου πέθανε η αδελφούλα μου η Φωτεινή. Τους θάψαμε κοντά σε μια μπάρα λίμνη που πίνουν τα ζώα. Εκεί τους βάλουμε μέσα σε κάτι σκάφες, που ζυμώνανε οι Τούρκοι για το προσωπικό και τους θάψαμε. Άγριο το χτύπημα του Χάρου. Άγρια και η ελνοασία.

Μια μέρα ξυπνώω και βλέπω τη μάνα μου βουβή από τον πυρετό. Πάνω και βγάξω τον καπνό που ήταν κρεμασμένος από επάνω μας και τον πετώ έξω να πάρει αέρα το δωμάτιο. Αυτά τα τούρκικα σπίτια είχαν λίγα παράθυρα και μικρά ανοίγματα. Μου το υπέδειξε ένας τσομπάνης και τέλος πάντων σε καναδυό μέρες συνίληθε η μάνα μου. Όταν συνίληθε βγήκαμε μια μέρα έξω να δούμε στην άλλη αποθήκη τι γίνεται. Την είδαμε βουλαγμένη τελείως. Μάλλον την γκρεμίσανε άγνωστοι, ίσως από αντιζηλία για να ξεμπερδεύουνε με μας. Πάντως εκεί μέσα ήταν η παραγωγή 10 στρεμμάτων καπνού δουλεμένου με νύχια και με δόντια από τη στέρηση. Και έτσι είδαμε ότι χάθηκε και το τελευταίο στήριγμά μας, η ελπίδα μας, το βίός μας των δυο ερημιτών, εμένα και της μάνας μου.

Τα βράδια ακούγαμε λύκους να αλυχτάνε και ένα βράδυ που τους ακούγαμε πολύ κοντά στο σπίτι, βλέπαμε τις σκιές τους από τα μικρά παράθυρα. Τρόμος! Έρχονται και ένα βράδυ ληστές Βαβδικοί, που ήταν αυτή την εποχή αρκετοί, παστρεύουνε και τις επτά κότες που είχαμε και έτσι η πρώτη μας αποκατάσταση και η πάλη μας με τα στοιχεία της φύσεως και την ζούγκλα των ανθρώπων έλαβε τέλος. Και μιας που δεν είχαμε και τίποτα να μας κρατάει σ' αυτόν τον αφιλόξενο τόπο που μας στοίχισε τα δυο 2 πιο προσφιλή μας πρόσωπα, τα φορτώνουμε και μετά από 6 ώρες πορεία κατεβαίνουμε πάλι στην Καρκάρα και πάμε στο κοινοτικό γραφείο. Πού να μας βάλουν, πού να μας βάλουν, μας πάνε σ' έναν μεγάλο στάβλο που έπαιρνε μέσα 200 βόδια και μας βάζουν σε μια άκρη να μείνουμε μαζί με τα βόδια. Σιγά σιγά κτίζαμε πλιθιά και σκώσαμε 2 μέτρα έναν τοίχο για να μην μας πατήσουνε τα ζώα που βάζανε διάφοροι εδώ.

Εν τω μεταξύ, το ωραίο είναι ότι και οι γηγενείς, που θέλαν να διώξουν εμάς λίγο πρωτότερα για να καρπωθούν

τα κτήματα των ανταλλάξιμων Τούρκων, δεν τα κατάφεραν τελικά. Διότι με την ανταλλαγή ήρθαν 400 περίπου οικογένειες Αρτακιανοί και άλλοι τόσοι Πόντιοι και τακτοποιήθηκαν εδώ, όπως λογικά έπρεπε. Όταν όμως ήρθαμε εμείς και μέναμε στον στάβλο δεν υπήρχε τίποτε προς διανομή. Είχαμε όμως και μια καλή τύχη. Γέννησε η γελάδα μας και αρχίσαμε και πίνουμε γαλατάκι! Πουλούσαμε και λίγο, ξενοδούλευε και η μάνα μου, υπήρχαν κάτι κινίνα, αφού εδώ ήταν οργανωμένη κοινωνία και έτσι άνοιξαν τα μάτια μας.

Μια μέρα έρχεται ένας χωροφύλακας και ζητάει τη μάνα μου στην αστυνομία. Της λένε: "δηλώσατε ότι έχετε καπνό". Εκείνη απαντά: "ό άντρας μου πέθανε κι εμείς έχουμε δυο μπάλες". Δεν την πίστευαν, της κάνουν δικαστήριο, κόντεψε να την βάλουν φυλακή. Μας κατέσχεσαν και τον καπνό και έτσι άλλη μια φορά η Μαμά Ελλάς πνίγει τα τέκνα της!

Αφού καταστάλαξαν κάπως τα πράγματα σκέφτηκαν κάτι άλλο. Είδαν τα βράδια ότι το κοπάδι της Καρκάρας είχε περίπου 300 βόδια αροτριόντα. Τα περισσότερα τα'χαν προσφυγοοικογένειες. Αυτά, λίγοι που είχαν μερικά χρήματα, τα αγόρασαν σε τιμή ευκαιρίας από τους Τούρκους, άλλοι πάλι όπως εμείς, τα χρωστούσαν, άλλοι τα είχαν κλέψει. Μέχρι να φύγουν οι Τούρκοι τα κρύβανε. Αυτά, το Δημόσιο τα θεωρούσε λεία δική του. Θεωρούσε καλό να τα πάρει από τα χέρια μας. Έβαλαν λοιπόν μπροστά μια μηχανή που έλεγε ότι όλα τα βοσειδή της Καρκάρας προσεβλήθησαν από αρρώστια φοβερή, όχι όμως των γηγενών. Τα έπαιρναν και τα τουφέκιζαν. Μέσα στα ρέματα έγινε ένα αρκετά μεγάλο ξεπάστρεμα των αροτριόντων ζώων. Δηλαδή, όχι άλογα αλλά βόδια. Εμάς τη γελάδα μας τη πιάσανε αλλά κόλλησε η μάνα μου σαν βεντούζα απάνω της και τράβηξε και εμένα απάνω στο ζώο μπροστά στο εκτελεστικό απόσπασμα. Άλλη μια χίρα γειτόνισσά μας το ίδιο έκανε. Εκάμφηθησαν και τα άφησαν. Αν ήταν να είχε πέσει τόσο φοβερή αρρώστια στα ζώα δεν θα μας τα χάριζαν. Με τον τρόπο αυτό τα γλύτωσαν και κάποιοι άλλοι, καμιά δεκαριά οικογένειες. Τα άλλα τα σκότωσαν ή τα έσφαξαν για να μην τους τα βρει το απόσπασμα και μοίραζαν το κρέας. Κανείς δεν έπαθε τίποτε ούτε ζώα ούτε άνθρωποι. Δεν ξέρω αν αυτή η διαταγή ήταν από το Νομάρχη ή από πιο κάτω ή αν ήταν διαταγή του κράτους. Μετά από δυο χρόνια άρχισαν να δίνουν δάνεια για αγορά αροτριόντων ζώων μέχρι 4.500 δρχ., ενώ ένα καλό βόδι είχε 8.000 δρχ. Άρχιζε το κράτος να μας χρεώνει στα τεφτέρια του!

Εμάς στην Καρκάρα χωράφια δεν μας δίνανε. Πιο κάτω όμως από την Καρκάρα, νοτιοδυτικά και σε απόσταση 6 ώρες με τα πόδια, ήταν ένα τσιφλίκι μοναστηριακό που το λέγαν ΣΟΥΦΛΑΡ, άγνωστο για μένα πως είχε την επωνυμία αυτή. Εκεί κατασκίνησε σε αντίσκηνα κατά το 1922-23 το μισό χωριό μου η Τρίγλια. Εδώ φέραν από τις 1200 οικογένειες, που ήταν στο παλιό χωριό περί τις 300 οικογένειες και άρχισαν να οργανώνουν τη ζωή τους. Για να ζήσουν έβγαλαν επιτροπές για να τους εκπροσωπούν στις αρχές, κάνανε και μια έκκληση όπου υπήρχαν χωριανοί να κατέβουμε σ' αυτό το μέρος να αποτελέσουμε μια κοινότητα και να την ονομάσουμε Νέα Τρίγλια. Υπάρχει και σήμερα. Είναι η Νέα Τρίγλια Χαλκιδικής, ένα από τα ακμάζοντα γεωργικά χωριά της περιοχής χάρις στην φιλερ-

αφηγήσεις ζωής

γατικότητα των συγχωριανών μου. Έτσι και εμείς απεφασίσαμε και κατεβήκαμε εκεί, στα τέλη περίπου του 1923. Είχαν δημιουργηθεί αγροτόσπιτα με σανίδια αλλά πριν να κατεβούμε οριστικά έγινε ένα άλλο επεισόδιο. Πήγαμε μια

φορά με τη μάνα μου στο χωριό αυτό να βρούμε τους συγγενείς μας. Το νερό του Μετοχιού είχε δισεκατομμύρια βδέλλες. Τα κοπάδια τα ζώα μούγγριζαν, λες και πέρναγε αεροπλάνο, από τις βδέλλες που 'χαν στο στόμα τους. Πίνοντας κι εγώ νερό κατάπια μια μικρή βδέλλα σαν τις καρφίτσες το κεφάλι. Βγήκε ύστερα από 4 μήνες αφού με ρήμαξε στις αιμοσπύσεις! Η μάνα μου τα 'χε η κακομοίρα χαμένα, διότι κατάντησα σωστό ράκος. Λέγαν στην Καρκάρα πως ήμουνα χτικιάρης σε βαθμό άσχιμο. Ένα βράδυ κατάλαβα κάτι να σαλεύει στην γλώσσα μου. Το μάγκωσα με τα δόντια και την γλώσσα και φώναξα την μάνα μου που κοιμόταν στρωματσάδα χάμω. Χώνει το δάχτυλό της μέσα στο στόμα μου και με πολύ κόπο κατόρθωσε και έπιασε τη βδέλλα. Είχε γίνει ίσαμε μια μεγάλη σαρδέλα! Μετά ξαλάφρωσα και όταν έγινα καλά κατεβήκαμε στη Νέα Τρίγλια, όπως αναφέραμε πιο πάνω.

Εδώ μας δώσανε σπίτι και δικαιούμασταν και αγροτικό κλήρο, αλλά το Κράτος δεν είχε προσωπικό δηλαδή τοπογραφικούς υπαλλήλους για να πιάσει γρήγορα να μας τα μοιράσει. Έτσι σπκωνόμασταν πρωί πρωί μαζί με μια άλλη οικογένεια γειτονική. Είχαν αυτοί ένα βόδι, εμείς τη γελάδα που σώσαμε από τον τουφεκισμό στην Καρκάρα. Πηγαίναμε στα χωράφια το πρωί και κάναμε μια τετράγωνη αλέττα γύρω γύρω σαν σύνορο για να μην έρθει μετά άλλος και μπει μέσα και μας το πάρει. Όλη την ημέρα οργώναμε, σπέρναμε κλπ. και την άλλη μέρα το ίδιο ώσπου ανοίγαμε μια μεγαλύτερη έκταση. Έτσι άρχισε η ζωή λίγο να μας γελάει. Σ' ένα χρόνο κάναμε την τροφή της χρονιάς του ζώου μας. Δημιουργήσαμε 30 κότες. 60 κουνέλια, 2 χοιρινά. Το μοσχαράκι μεγάλωνε και εν τω μεταξύ δεν ξέρω πόσο το πούλησε η μάνα μου για χαρτζιλίκι και κράτησε για να φάμε κι εμείς.

Το χειμώνα πήγαινα λίγο στο σχολείο και το καλοκαίρι βοσκάγαμε τα βόδια τα δικά μας και διαφόρων γνωστών μας. Έτσι κάναμε κοπάδι και γινόμασταν κανονικοί βουκόλοι!

Αυτή ήταν η ζωή μέχρι το 1926. Άλλη ομάδα συμπατριωτών μου χωριανών, περίπου 200 οικογένειες βγήκαν Αθήνα - Πειραιά και πήγαν οι περισσότεροι σ' ένα τσιφλίκι στην βορεινή πλευρά της Αττικής στην αρχαία ΑΡΑΦΗΝ. Κατοίκησαν εκεί που αντί να ονομασθεί και αυτή Ν. Τρίγλια έμεινε ΑΡΑΦΗΝΑ για πάντα. Βγάλανε επιτροπές, γεωργικό συνεταιρισμό Κοινότητα κλπ και άρχισαν να έρχονται σε επαφές με κρατικούς λειτουργούς για την αποκατάστασή τους. Η μάνα μου πείσθηκε με τα κελεύσματα της αδερφής

της, που ήταν στη Ραφήνα και άλλων χωριανών, ξεσηκώθηκε. Κι έτσι ήρθαμε στη Ραφήνα ανήμερα του κινήματος του Κονδύλη κατά του Πάγκαλου το 1926. Όταν μπήκαμε στην Αθήνα με τη μάνα μου πάνω σε ένα κάρο μ' όλα μας

τα συμπράγκαλα, πέσαμε πάνω στο τουφεκίδι των αντιπάλων ομάδων, στην πλατεία Κλαυθμώνος και γλυτώσαμε από του χάρου τα δόντια! Πιάσαμε τη Σταδίου-Πατισίων και βγήκαμε στην Αλεξάνδρας, που η μισή ήταν ρέμα. Το μουλάρι ήταν αδύνατο και το κάρο τραμπολιζόταν δεξιά αριστερά. Καραγωγέας ήταν ο Κουζής, ο γέρος. Στη Σταδίου εκεί που είναι η Τράπεζα Πειραιώς, μέσα στην αναμπουμπούλα το 'σκασα από το κάρο και χόθηκα σε ένα βιβλιοπωλείο. Τρομάρα που πήρε ο γερο-Κουζής και η μάνα μου!

Ραφήνα (Δεκαετία του '70)

Στο Αντικαρκινικό ήταν έμπεδα (στρατός) και τελικά φθάσαμε στη Ραφήνα ενώ από το Γουδί ακουγόταν άλλο τουφεκίδι. Στη Ραφήνα τώρα ο γεωργικός κλήρος αποτελούνταν από 44 στρέμματα και ένα σπίτι. Η μάνα μου, χήρα, μπαίνει στον κλήρο τον αστικό και παίρνει μόνο αυτά τα οσποία και να τα καλλιεργούσαμε ήταν αδύνατο να μας θρέψουν. Γι' αυτό πάει υπηρέτρια σ' ένα σπίτι στο Ηράκλειο Αττικής και βάζει κι εμένα σ' ένα σπίτι, «υπηρέτρια» τάχατες πως θα με μαθαίνανε γράμματα.

Επειδή λοιπόν μέναμε και δουλεύαμε στην Αθήνα υπήρχε η απειλή ότι θα μας πάρουν τον κλήρο, δηλαδή τα 7 στρέμματα και το σπίτι και θα τα δώσουν σε άλλους. Και αυτό έγινε σε μερικές περιπτώσεις. Τα παίρνανε και τα δίνανε σε υπαλλήλους του Υπουργείου Γεωργίας και άλλων Υπουργείων για να καλύψουν δίδην τις χρεώσεις. Ο φόβος που κυριεύσε τη μάνα μου να μη χάσει τον κλήρο της στάθηκε η αιτία να ξαναπαντρευτεί.

Στην Αθήνα η μάνα μου εγύρισε σε διάφορα σπίτια σαν υπηρέτρια και εγώ σε διάφορες δουλειές: «υπηρέτρια», βιβλιοδέτης (παλιά ΑΚΡΟΠΟΛΗ του Θ. Συνοδινού, γαμπρού του Βλάση Γαβριλίδη), τυπογράφος, και μετέπειτα μάγειρας, μπακάλης κλπ, φαράς, μπετατζής, οικοδόμος, συνδικαλιστής αγρότης κλπ. Όταν ήμουν στην ΑΚΡΟΠΟΛΗ πήγα μια χρονιά σχολείο στον Παρνασσό και πήρα απολυτήριο της τρίτης τάξεως του Δημοτικού!"

Εδώ τελειώνει η εξιστόρηση, μια από τις τόσες της πολύπαθης αυτής γενιάς, που αφορά την αιχμαλωσία, προσφυγική διαδρομή και εγκατάσταση των δυο μελών της οικογένειας Λέου στη Ραφήνα. Θεώρησα χρέος μου να τη δημοσιοποιήσω προς γνώση των νεωτέρων και συμβολή στην καταγραφή της τοπικής ιστορίας της Ραφήνας.

Γράφει η Ευγενία Μυτιλιναίου, ομότιμη καθηγήτρια Πανεπιστημίου Πατρών.

Το ανακαινισμένο Χαμάμ της Τρίγλιας Βιθυνίας

Στην πρόσφατη επίσκεψή μας στη Τρίγλια είδαμε το «μεγάλο χαμάμ» να έχει ανακαινιστεί πλήρως και ομολογούμε ότι μας εντυπωσίασε. Προσεγμένη δουλειά! Όπου ήταν δυνατόν χρησιμοποιήθηκαν τα παλιά μάρμαρα, προς το παρόν όμως παραμένει κλειστό.

η θερμή κάμαρα, πανοραμικά (Φωτό Β. Σακελαρίδης)

Πριν το 1922, η Τρίγλια είχε δύο χαμάμ, το «μεγάλο χαμάμ», στην οδό Tirilye Hamam Sokak, δίπλα στον Άγιο Στέφανο, που έγινε τζαμί το 1661 και ήταν το κέντρο του Τουρκομαχαλά και το «μικρό χαμάμ», στην άλλη μεριά του Ντερέ, στην οδό Eski Hamam Sokak. Τα λουτρά, ήταν καθημερινά ανοικτά, άλλες μέρες (ή ώρες) για τις γυναίκες και άλλες για τους άντρες. Τα χαμάμ ήταν χώρος συνάθροισης, απόλαυσης, φλυαρίας και καθαριότητας. Αποτελούσε δε τη μοναδική δραστηριότητα των μουσουλμάνων γυναικών, εκτός σπιτιού.

Τουλάχιστον δυο φορές την εβδομάδα μια μητέρα με τα παιδιά της, σε συνεννόηση με φίλες και συγγενείς, κανόνιζαν να επισκεφτούν το λουτρό. Απαραίτητα εφόδια ο μπόγος με τα μπουρνούζια, τα πεσκήρια, το τάσι, τα σαπούνια και τα τσόκαρα, αλλά και τα σεφερτάτσια γεμάτα σαρμάδες, κεφτεδάκια και άλλα φαγητά, απαραίτητα για το στάδιο της ξεκούρασης και της χαλάρωσης μετά το λουτρό, μακριά από τις καθημερινές έννοιες.

Η κατάκτηση της Μικράς Ασίας από τα ισλαμικά φύλα από τον 11^ο έως τον 15^ο αιώνα έφερε σε επαφή τους μουσουλμάνους κατακτητές με τα θερμά λουτρά των Βυζαντινών, που η χρήση τους ήταν διαδεδομένη σε ολόκληρη την Μικρά Ασία. Η λέξη «χαμάμ» έχει αραβική προέλευση και σημαίνει ζεστός χώρος. Οι διαφορές του χαμάμ, ως είδος εφιδρωτικού λουτρού, σε σχέση με τα βυζαντινά λουτρά και τις ρωμαϊκές θέρμες προήλθε από τη μουσουλμανική πεποίθηση, σύμφωνα με την οποία οι πιστοί έπρεπε να χρησιμοποιούν τρεχούμενο νερό και να αποφεύγουν το ζεστό στάσιμο των λουτήρων. Σύμφωνα με το Κοράνι η καθαριότητα του σώματος πρέπει να γίνεται τουλάχιστον δύο φορές την εβδομάδα.

Πιο συγκεκριμένα, το πλύσιμο των άκρων με τρεχούμενο νερό είναι απαραίτητη προδιαγραφή προκειμένου να προσκυνήσει ο πιστός το τέμενος. Για το λόγο αυτό τα περισσότερα λουτρά τοποθετούνταν κοντά σε τεμένη-τζαμιά, ενώ στον περίγυρο του τεμένους λειτουργούσαν κρήνες. Τα λουτρά ήταν από τα πρώτα έργα που κατασκεύαζαν οι Οθωμανοί μόλις κατακτούσαν μια πόλη. Τα χαμάμ χρησιμοποιούν το σύστημα των υπόκαυστων δαπέδων και των κάθετων πύλινων σωλήνων κυκλοφορίας θερμού νερού, ενώ η διάταξη του χώρου

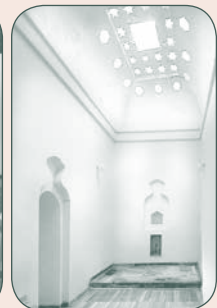
ήταν όμοια των βυζαντινών κτισμάτων. Το οθωμανικό χαμάμ της Τρίγλιας αποτελείται: 1) Από τα αποδυτήρια, μία αίθουσα, η οποία θερμαίνεται χλιαρά, για να αλλάζουν τα ρούχα τους. Η πρώτη αυτή αίθουσα διαθέτει σιντριβάνι και ξύλινο υπερώο. Σ' αυτή την αίθουσα γινόταν επίσης και η ξεκούραση μετά το λουτρό. 2) Από ένα μικρό τοξωτό άνοιγμα, προχωράς στην κρύα αίθουσα, που θερμαίνεται μέτρια (25^ο βαθμούς) και χρησιμεύει στο να συνηθίσει το σώμα τη ζέστη. Στην αίθουσα αυτή υπάρχουν και βρύσες, για να μπορούν να πλυθούν όσοι δεν αντέχουν την πολλή ζέστη. 3) Τέλος, τη θερμή αίθουσα, όπου η θερμοκρασία φτάνει τους 38^ο-40^ο C. Η αίθουσα διαθέτει πεζούλια περιμετρικά, για να κάθονται οι λουόμενοι και μια σειρά από γούρνες, από όπου με τα τάσια, έπαιρναν το νερό και το έχυναν πάνω τους, ώστε να πλένονται με τρεχούμενο νερό. Στην αίθουσα συνήθως υπάρχουν και λουτήρες (όπως αυτός δίπλα την πόρτα), για τους μη μουσουλμάνους που επισκέπτονται το χαμάμ.

Αμέσως μετά ο λουόμενος περνούσε στους ατομικούς θαλάμους, όπου υπήρχαν ισχυρά θερμαινόμενοι μαρμάρινοι πάγκοι για παροχή μασάζ από τον χαμαμτζή με τα χέρια ή με βούρτσες, ώστε να απομακρυνθούν τα νεκρά κύτταρα. Στη συνέχεια υπάρχει ο χώρος με την δεξαμενή ζεστού και κρύου νερού για το σαπούνισμα και το ξέβγαλμα. Τέλος, ο λουόμενος πήγαινε στη πρώτη αίθουσα, όπου ακολουθούσε η ξεκούραση, το φαγητό, η οινοποσία και η ψυχαγωγία.

Τα χαμάμ ανήκαν στις τοπικές κοινότητες και οι άνθρωποι που δούλευαν στα χαμάμ ήταν κοινοτικοί υπάλληλοι. Το μικρό αντίτιμο που πλήρωναν οι λουόμενοι έφερνε ένα πολύ καλό έσοδο στην κοινότητα.

(1) Αποδυτήρια

(2) κρύα κάμαρα

(3) θερμή κάμαρα

Γράφει η Αντωνία Ιωακειμίδου, πρόεδρος του Λυκείου των Ελληνίδων Κορωπίου

η νυφική Μεσογείτικη Φορεσιά

«η κληρονομιά που άφησαν οι πρόγονοί μας, μας γεμίζει υπερφάνεια και θαυμασμό»!

Η Μεσογείτικη φορεσιά είναι ολόκληρη η ιστορία μας, είναι η Ανάσταση του Έθνους μας, είναι η Αναγέννηση της φύσης, είναι η γονιμότητα, είναι τα κοσμήματα, είναι η Παράδοσή μας ολόκληρη. Είναι ολόκληρη η Ιστορία μας που περικλείει μέσα της όλη την λαμπρότητα και την παράδοση των προγόνων μας.

Είναι η γιαγιά μας, είναι η θεία μας ντυμένες με τη νυφική φορεσιά στα πανηγύρια, σε χορούς, στους γάμους, στις πλατείες του Κορωπίου διότι το Κορωπί ήταν το πλουσιότερο χωριό στα Μεσόγεια. Το Πάσχα, τριακόσιες γυναίκες φορώντας τις νυφικές γρίζες χόρευαν στο κέντρο του χωριού με τις εντυπωσιακές φορεσιές κόκκινου χρώματος και χρυσού κι έμοιαζαν σαν ένα χρυσό ποτάμι που κυλούσε ήρεμα υπό τους ήχους της πίπιζας και του νταουλιού.

Τα πρωινά τις Κυριακές όταν περνούσαν οι νεόνυμφες μαζί με τις πεθερές να πάνε στην εκκλησία, ο ήχος από τα χρυσά και ασπρένια κοσμήματα ξεσήκωνε τις γειτονιές.

Ο γάμος είναι σημαντικός σταθμός στη ζωή του ανθρώπου. Διαχρονικά και παγκόσμια τα έθιμα είναι η σύναξη συγγενών και φίλων και το τελετουργικό των γαμήλιων εκδηλώσεων, συμπεριλαμβανομένου και του νυφικού φορέματος. Όταν η κόρη συμπλήρωνε το 12^ο έτος της ηλικίας της ξεκινούσε το κέντημα του νυφικού, διότι ήτο χρονοβόρο και δαπανηρό.

Μεγάλη γιορτή στο σπίτι. Συγγενείς και φίλοι με τηγανίτες, φρούτα, ξηρούς καρπούς, ντουφεκιές, χορούς και τραγούδια... Η Μαίστρα καθισμένη κάτω στο κέντρο του δωματίου έριχνε τις πρώτες βελονιές στο Φούντι. Γύρω της, κοπέλες χορεύοντας και τραγουδώντας έριχναν ασπρένια νομίσματα στην ποδιά της.

Το Φούντι το πρώτο τμήμα της νυφικής φορεσιάς, είναι ένα μακρύ αμάνικο φόρεμα με κέντημα στο κάτω μέρος του, μικρό, μεσαίο, μεγάλο, ανάλογα με την οικονομική κατάσταση της οικογένειας. Στενό μέχρι τη μέση, φαρδαίνει πιο κάτω, ένδειξη ότι η κοπέλα είναι σε ηλικία τεκνοποιίας. Βασικό σχέδιο είναι το ανεστραμμένο βελανίδι στοιχείο γονιμότητας. Το δέντρο βελανιδιά ήταν το ιερό δέντρο της Μητριαρχίας. Εξάλλου οι περισσότερες οικογένειες στα Μεσόγεια ήταν Μητριαρχικές. Το κενό ανάμεσα στα βελανίδια συμπληρώνονταν με γεωμετρικά σχήματα, τρίγωνα, τετράγωνα, ρόμβους, σύμβολα θεοτήτων της γονιμότητας. Ανάμεσα σε δυο βελανίδια ένα μικρό τετράγωνο με πράσινη κλωστή συμβολίζει την καρδιά της βελανιδιάς και κατ' επέκταση

την καρδιά της νύφης. Επιπλέον υπήρχαν ανθρώπινα σχήματα, που συμβόλιζαν τις νύφες, τις συμπεθέρες τα παρανυφάκια. Χρησιμοποιούσαν τέσσερα χρώματα μεταξωτών κλωστών, το κόκκινο (γονιμότητα), το πράσινο, το καφέ, το γαλάζιο και λίγο κίτρινο.

Πάνω από το επιστήθιο φοριέται ο **Τζάκος**, λέξη προερχόμενη από τα τζιτζάκια, τα κεντημένα μανίκια των Δεσποτάδων του Βυζαντίου κατά τον Κωνσταντίνο Πορφυρογέννητο. Ο τζάκος είναι κοντό ζακετάκι με κόκκινο ρέλι τριγύρω, κόκκινα χείλι.

Βασικό του σχέδιο είναι ο μαστραπάς που συμβολίζει το κανάτι που χρησιμοποιούσε η νύφη για το κέρασμα του κρασιού, πριν φύγει από το πατρικό της σπίτι. Επίσης μοιάζει με ανεστραμμένο **Ω** που από την αρχαιότητα συμβόλιζε την γυναικεία μήτρα. Στον τζάκο δεν

φορεσιές

υπάρχουν ανθρώπινα σχήματα παρά μόνο κόκκινα γαρυφαλλά, σύμβολα γονιμότητας και πάθους σύμφωνα με τους Ιταλούς, καθότι για πολλά χρόνια τα Μεσόγεια ήταν υπό την κατοχή των Βενετών. Επιπλέον ο κάλυκας συμβολίζει την γυναικεία μήτρα.

Ποδιά ή ποδεμή είναι η λευκή κεντημένη ποδιά με φραμπαλά, κοντή για μεγάλο κέντημα στο φούντι, μακριά για μικρό και καθόλου ποδιά για κέντημα έως τη μέση.

Το τρίτο κομμάτι της φορεσιάς είναι η **Γρίζα**, βασικό και εντυπωσιακό. Σ' αυτή το κυριότερο σχέδιο είναι το κυπαρίσσι, που συμβολίζει τον λεβεντόκορμο νέο και κυπαρισσόκορμο γαμπρό. Κεντιέται με χρυσά και ασπυμένα σκρίνια. Μπροστά, αριστερά και δεξιά από ένα κυπαρίσσι (σύμβολο-γαμπρός) και πίσω, πέντε (από τη

μια) και πέντε (από την άλλη) χρυσές τρέσες που καταλήγουν σε μικρούς κύκλους, συμβολίζουν τις φάσεις της Σελήνης.

Από αρχαιοτάτων χρόνων η **Θηλυστολία** είναι αρχαιότερο φαινόμενο. Έχει καταγωγή από τη Μινωική εποχή, τις Ταναγραίες του 4ου αιώνα, το Πέπλο της Ήρας και της Δήμητρας και αργότερα της Παναγιάς.

Η νύφη στην αρχή θα φορέσει το τσεμπέρι, κροκοτό (από τον κρόκο του αυγού και το φυτό κρόκος) τα οποία είναι σύμβολα γονιμότητας και αργότερα θα το αντικαταστήσει με λευκό όταν αποκτήσει το πρώτο της παιδί. Στη συνέχεια θα φορέσει το σταμπωτό μαντίλι, χρώματος καφέ ανοικτού ζωγραφισμένο με πολύχρωμα λουλούδια και καλάθια λουλουδιών. Γαρνίρεται με αντραντέ δαντέλα που την φτιάχνουν στα κοπανέλλια και την κεντούν με πούλιες, τα λεγόμενα πριγέλια. Το τελευταίο κάλυμμα του κεφαλιού της νύφης, είναι η αραχνοϋφαντη μεταξωτή μπόλια, χρώματος εκρού, μήκους 2,20 μ που γαρνίρεται με δαντέλες αντραντέ και κρόσια τα οποία ονομάζονται θίκες. Ιδιαίτερα αγαπητό κομμάτι της νυφικής φορεσιάς για τη Μεσογείτισσα διότι της θύμιζε το γάμο της και φεύγοντας από τη ζωή για το μεγάλο ταξίδι έφευγε στολισμένη με αυτήν.

Κοσμήματα

Επάνω στο κεφάλι η νύφη φοράει το **ξελίκι** ή **κορώνα**. Είναι ασπυμένο και επίχρυσο με πολύχρωμες πέτρες, μοιάζει με το κολιέ του λαϊμού στο γιορντάνι. Το στήθος στολίζεται με το γιορντάνι. Είναι ένα δικτυωτό πλέγμα από επίχρυσες και ασπυμένες χάντρες που μοιάζει με δίχτυ και θυμίζει αρχαίο θώρακα. Στα άκρα δεξιά και αριστερά ράβονται δυο σειρές φλουριά τα οποία αργότερα αντικαταστάθηκαν με ασπυμένα νομίσματα του Όθωνα. Πάνω απ' αυτό φοριέται το κορδόνι, το οποίο αποτελείται από αλυσίδες με ντούμπλες ρόδακες,

που σημάδευε τον πλούτο του γαμπρού, καθότι ήταν δώρο του.

Πλεξούδες ή Πεσκούλια, μεταξωτές κλωστές χρώματος μπορντώ περασμένες σε επίχρυσα ή ασπυμένα μασούρια, στερεωνόταν στο πίσω μέρος της πλάτης. Το κόσμημα αυτό έδινε ιδιαίτερη μεγαλοπρέπεια στο βάδισμα της νύφης, επέφερε όμως και ισορροπία στο σώμα της, αφού τα κοσμήματα του στήθους ήταν πολύ βαριά.

Μπεζελίκια, βραχιόλια αποτελούνται από 12 χονδρές αλυσίδες που ενώνονται με πλάκα σκαλισμένη με σχέδια ροζέτες και θυρεούς. Εκτός από τα μπεζελίκια φορούσαν και άλλα βραχιόλια ασπυμένα με πέτρες.

Το **μαντίλι** και τη **μπόλια** στερέωναν πόρτες και καρφίτσες.

Η νύφη φορούσε λευκά **τσουράπια**, το καλοκαίρι **πασούμια** κεντημένα με τον μαστραπά και το χειμώνα **λουστρίνια** διακοσμημένα με χρυσά σκρίνια.

Η Μεσογείτισσα, λιτή και σοβαρή από τη φύση της δεν χρησιμοποιούσε καλλυντικά, μόνο το φυτό κινό ή κούνιο για το βάψιμο των νυχιών (χρώμα κόκκινο της γονιμότητας) έπλενε το πρόσωπό της με βροχόνερο στο οποίο άλειφε μικρή ποσότητα λευκού αλευριού τρίβοντας τα μάγουλά της με κομμάτι κόκκινου χαρτιού. Ποτέ δεν έβαφε τα χείλη της.

Νυφιάτικη φορεσιά και Νύφη βρίσκονται σε απόλυτη αρμονία. Της επιτρέπει να χορεύει σαν τρυφερή βέργα, να περπατά σαν χυτή λαμπάδα και να διατηρεί όλες τις κινήσεις στα πλαίσια της Ελληνίδας γυναίκας και μάλιστα της Μεσογείτισσας. Σε συνδυασμό δε με τα φλουριά, τα γιορντάνια και τα κορδόνια δημιουργούσε την ιδιαίτερη μουσική της παρουσία.

Από χιλιόμετρα μακριά θέλει η παράδοση να ακούγεται το κουδούνισμα των κοσμημάτων των γυναικών όταν χόρευαν γύρω από το παλιό πηγάδι στο Κουρσαλά.

Από το κουδούνισμα μπορούσαν να ξεχωρίζουν ποια ήταν η αρραβωνιασμένη ή η νύφη που περνούσε στο δρόμο.

Η νυφική Μεσογείτικη φορεσιά επηρέασε την επίσημη γυναικεία ενδυμασία της Αυλής της Βασιλίσσης Όλγας.

Η Μεσογείτισσα γυναίκα, μετά τα σκληρά χρόνια, που δε δίστασε να πιάσει ακόμη και το ντουφέκι στο χέρι της, πήρε τη βελόνα και κράτησε στα βάθη της αγνής ψυχής της τα σύμβολα, τα ήθη και έθιμα τα οποία μεταλαμπάδευσε στις επόμενες γενεές.

Η νυφική φορεσιά της Αττικής αναδίδει όχι μόνο λαμπρότητα και αρχοντιά αλλά και τον πολιτισμό και την παράδοση του τόπου μας.

Γράφει η Σαλώμη Βασιλαματζή-Χρυσανθακοπούλου

Παύλος Καρολίδης ο Έλληνας ιστορικός από την Καππαδοκία

Ψάχνοντας για πληροφορίες για την ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, βρήκα το βιβλίο «**Ιστορία του Βυζαντίου**» του Παύλου Καρολίδη. Το όνομα αυτό θυμίζει ότι το είχα συναντήσει κάπου στα μαθητικά μου χρόνια, είχα διαβάσει κάτι δικό του, δεν μπορούσα να θυμηθώ όμως τί ήταν. Το επόμενο που θυμίζει ήταν ότι ο Π. Καρολίδης είχε συνεχίσει την συγγραφή της **Ιστορίας του Ελληνικού Έθνους του Κων/νου Παπαρρηγόπουλου** για τα νεότερα χρόνια, ότι ήταν φιλοβασιλικός (τον καιρό του εθνικού διχασμού), αλλά αυτό δεν τον είχε εμποδίσει να υποστηρίξει και τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Αυτή η περιεργη αντίθεση με παρακίνησε να αναζητήσω στη βιογραφία του πληροφορίες για τη ζωή και τη δράση του ιστορικού. Διαβάζοντας τα βιογραφικά του στοιχεία, με ευχάριστη έκπληξη είδα ότι ο Καρολίδης ήταν γεννημένος στο **Ανδρονίκι της Καππαδοκίας**. Μικρασιάτης και φιλοβασιλικός, κάτι που επίσης δεν ήταν συνηθισμένο. Για να δούμε λοιπόν κάποιες λεπτομέρειες για τη ζωή και το έργο του.

Ο **Παύλος Καρολίδης** γεννήθηκε το 1849 στο **Ανδρονίκι** (σημερινό Εντιρλίκ) της Καππαδοκίας, όπως είπαμε. Πατέρας του ήταν ο **Κων/νος Κάρλογλου ή Καρολίδης**, εύπορος γαιοκτήμονας και δημογέροντας του Ανδρονικίου. Ο Παύλος είχε οκτώ αδέρφια από τα οποία ο μεγαλύτερος Ιορδάνης ήταν εξέχων λόγιος, Ασιανολόγος, μέλος του Οθωμανικού Συμβουλίου του κράτους στην Κωνσταντινούπολη.

Ο Π. Κ. μετά τις σπουδές του στην **Μεγάλη του Γένους Σχολή** στην **Κων/πολη** και στην **Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης**, σπούδασε από το 1867 για τρία χρόνια στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας. Κατόπιν σπούδασε σε πανεπιστήμια της Γερμανίας με υποτροφία του Σίνα και το 1872 αναγορεύθηκε διδάκτωρ της φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο της Τυβίγγης (Τίμπιγκεν). Γύρισε στην Κων/πολη και δίδαξε στην εκπαίδευση. Από το 1876 βρίσκεται στη Σμύρνη όπου διδάσκει στην Ευαγγελική Σχολή μέχρι το 1886. Στη Σμύρνη το 1885 εκδίδει το έργο του «**Γλωσσάριο συγκριτικό Ελληνοκαππαδοκικών λέξεων**», στο οποίο αποτυπώνονται οι μεγάλες του γλωσσολογικές γνώσεις και αποτελεί έργο αναφοράς έως σήμερα σε θέματα ελληνικών διαλέκτων.

Το 1886 γίνεται υφηγητής του **Πανεπιστημίου Αθηνών** και μετά το θάνατο του **Κων/νου Παπαρρηγόπουλου**, του οποίου υπήρξε και μαθητής, διορίσθηκε το 1893 **καθηγητής της ιστορίας του Ελληνικού Έθνους** στην έδρα που κατείχε ο Παπαρρηγόπουλος.

Από την εποχή αυτή ξεκινάει η μεγάλη του αντιπαράθεση με τον καθηγητή του Πανεπιστημίου Σπυρίδωνα Λάμπρο, ιστορικό επίσης, με τον οποίο αντάλλαξαν βαρείς χαρακτηρισμούς. Στη διαμάχη δύο άλλοι καθηγητές, ο Γ. Σωτηριάδης και ο Δ. Πατσόπουλος, χαρακτήρισαν τον Καρολίδη, ο μόνος ένας «διαμαρτυρόμενο Καππαδόκη» και ο άλλος Τουρκομερίτη. Ο Καρολίδης απάντησε μεταξύ άλλων και τα εξής: «...και δια της εν τω Πανεπιστημίω ευσυνειδήτου και επιμελούς εργασίας μου, καίτοι Μικρασιανός και ξένος και έρημος ενταύθα ...κατόρθωσα να δημιουργήσω περί εμμαντόν πνευματικήν κοινωνίαν ενγυωμονούντων και αφοσιωμένων ακροατών και συμπαθούντων μοι καθηγητών και άλλων επαϊόντων εν τω χώρω της επιστήμης αυτών...».

Από το 1891 ήταν μέλος του διοικητικού συμβουλίου του συλλόγου «Ανατολή» που είχαν ιδρύσει στην Αθήνα διακεκριμένοι Μικρασιάτες επιστήμονες και λόγιοι. Ο σύλλογος είχε σκοπό την προώθηση της Ελληνικής παιδείας και συνείδησης στη Μικρά Ασία. Ενίσχυε τα ελληνικά σχολεία εκεί στέλνοντας δασκάλους, χρήματα, βιβλία και με υποτροφίες σε μαθητές.

Το 1908 ο Σουλτάνος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας **Αμπντούλ Χαμίτ Β'** υπό την πίεση των Νεοτούρκων που απαιτούσαν μεταρρυθμίσεις, αναγκάσθηκε να παραχωρήσει **Σύνταγμα** και προκηρύχθηκαν εκλογές στην αυτοκρατορία. Ο Καρολίδης πήρε μέρος στις εκλογές και με την υποστήριξη του ελληνικού πληθυσμού εξελέγη βουλευτής του βιλαετίου Αϊδινίου, στο οποίο ανήκε και η Σμύρνη. Τότε έφυγε από την Αθήνα και πήγε στην Κων/πολη για τη συμμετοχή του στην Οθωμανική Βουλή.

Το 1908 ο Σουλτάνος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας **Αμπντούλ Χαμίτ Β'** υπό την πίεση των Νεοτούρκων που απαιτούσαν μεταρρυθμίσεις, αναγκάσθηκε να παραχωρήσει **Σύνταγμα** και προκηρύχθηκαν εκλογές στην αυτοκρατορία. Ο Καρολίδης πήρε μέρος στις εκλογές και με την υποστήριξη του ελληνικού πληθυσμού εξελέγη βουλευτής του βιλαετίου Αϊδινίου, στο οποίο ανήκε και η Σμύρνη. Τότε έφυγε από την Αθήνα και πήγε στην Κων/πολη για τη συμμετοχή του στην Οθωμανική Βουλή.

Ο Καρολίδης στην Οθωμανική Βουλή μέχρι το 1912 εργάσθηκε με επιμονή για την ειρηνική συμπίρρευση του Ελληνισμού με τους Οθωμανούς και ήρθε σε αντίθεση με την πολιτική της Ελληνικής Κυβέρνησης, που ήταν εναντίον της Τουρκίας, διότι πίστευε στη δυνατότητα ειρηνικής διείσδυσης του Ελληνισμού και την επικράτηση του Ελληνικού στοιχείου στην πολιτική και πολιτιστική ζωή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Ο Καρολίδης, όπως και οι περισσότεροι Μικρασιάτες μη μουσουλμάνοι, είχε στηρίξει πολλές ελπίδες στις διακηρύξεις των Νεοτούρκων για την ισονομία μεταξύ

όλων των κατοίκων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ανεξαρτήτως θρησκευματος. Είχε έρθει μάλιστα σε συνεννοήσεις για να θέσει υποψηφιότητα με το κόμμα των Νεοτούρκων «Ένωσι και Πρόοδος» που υποσχόταν την ισονομία.

Δυστυχώς πολύ γρήγορα φάνηκε ότι οι διακηρύξεις αυτές δεν επρόκειτο να εφαρμοσθούν. Το αντίθετο μάλιστα, χρησιμοποιήθηκαν για την άσκηση κάθε είδους πιέσεων προς τους Ελληνορθόδοξους.

Η τοποθέτηση του Καρολίδη κατά του πολέμου των Ελλήνων με τους Τούρκους και η υποστήριξή του στο πολίτευμα της πεφωτισμένης βασιλείας, τον οδήγησε στη Βασιλική παράταξη που τότε αντιμεχόταν με πείσμα την Βενιζελική.

Το 1912 με την κήρυξη των Βαλκανικών πολέμων, ο Καρολίδης εγκαταλείπει την Κων/πολη και πηγαίνει στη Γερμανία. Το 1915 επιστρέφει στην Αθήνα, όπου επαναλαμβάνει τη διδασκαλία του στο Πανεπιστήμιο.

Το 1918 απολύεται μαζί με άλλους 16 Βασιλικούς από το Πανεπιστήμιο με την επικράτηση των Βενιζελικών. Το 1920 επαναπροσλαμβάνεται μετά την επικράτηση των Βασιλικών για να αποχωρήσει με την συνταξιοδότησή του το 1922.

Ο Καρολίδης, παράλληλα με το διδακτικό του έργο στο Πανεπιστήμιο, ανέπτυξε μεγάλη πολιτική και κοινωνική δράση αρθρογραφώντας σε εφημερίδες και συμμετέχοντας σε πολλούς συλλόγους. Ήταν στέλεχος της εταιρείας **Ελληνισμός**, τα δε μαθήματά του για το κοινό στα πλαίσια της εταιρείας των **Φίλων του Λαού**, άφησαν εποχή για την ευρυμάθειά του. Ο Καρολίδης σε όλη τη διάρκεια της ζωής του διατηρούσε στενούς οικογενειακούς και επαγγελματικούς δεσμούς με την πατρογονική γη και τους συμπατριώτες του, που τον περιέβαλαν με ιδιαίτερη εκτίμηση. Η **Μικρασιατική καταστροφή** με τα χιλιάδες θύματα των βιαιοτήτων και η αναγκαστική εγκατάλειψη των προγονικών εστιών χιλιάδων ελληνορθόδοξων Μικρασιατών, η οποία σηματοδότησε την οριστική εξάλειψη του Ελληνισμού από των από χιλιάδων ετών Ελληνικών περιοχών, μαζί με τις τραγικές συνθήκες εγκατάστασης στην Ελλάδα των προσφύγων, πρέπει να συγκλόνισε τον Καρολίδη. Βλέποντας και την αδυναμία διαχείρισης της κατάστασης από το φιλοβασιλικό περιβάλλον, το οποίο και δεν επιθυμούσε την έλευση των προσφύγων στην Ελλάδα, ο Καρολίδης εγκατέλειψε το φιλοβασιλικό στρατόπεδο. Στο ογκώδες συλλαλητήριο που έγινε στην Αθήνα στις 2 Δεκεμβρίου 1923 για την επάνοδο του Βενιζέλου στην Ελλάδα και την ανάληψη της ηγεσίας της χώρας, ήταν ο πρώτος ομιλητής.

Ο Καρολίδης πιστεύει ότι ο ιστορικός πρέπει να εκφράζει τις απόψεις του για τα γεγονότα. Επίσης πιστεύει

στη βασιλευόμενη δημοκρατία, αλλά παραδέχεται ότι *«ογδοήκοντα πέντε έτη εκ του εκατονταετούς βίου της νεωτέρας Ελλάδος, δαπανηθέντα εις πειραματισμούς προς εγκλιματισμόν ξενικής δυναστείας εν αυτή απεδείχθησαν φενάκη»*.

Το έργο του Καρολίδη, είναι πολύπτυχο και εκτεταμένο γιατί, εκτός από ιστορικός είχε μεγάλη γνώση και στην αρχαιολογία και γλωσσολογία. Υποστήριζε την ιδεαλιστική αντίληψη της ιστορίας και πίστευε στο αδιάσπαστο της ιστορίας της φυλής. Θεωρούσε τη Μικρά Ασία κοιτίδα του Ελληνικού πολιτισμού, εκεί που είχαν συναντηθεί ο Ελληνικός και ο Ασιατικός πολιτισμός, ο συνδυασμός των οποίων μέσω της Ελλάδας είχε φθάσει στην υπόλοιπη Ευρώπη.

Από τα ιστορικά του συγγράμματα που είναι πολυάριθμα θα αναφέρουμε μόνο ορισμένα. Εκτός από το Γλωσσάριο των Ελληνοκαππαδοκικών λέξεων που αναφέραμε, το 1874 στην Κων/πολη είχε εκδώσει

τα **«Καππαδοκικά»**, ιστορική και αρχαιολογική μελέτη της Καππαδοκίας. Το 1892 εκδίδει στην Αθήνα την τρίτομη **«Ιστορία του 10' αιώνας»**.

Το 1894 την **«Εισαγωγήν εις την καθολικήν ή παγκόσμιον Ιστορίαν»**, το οποίο ήταν και το έργο που τον καθιέρωσε. Εξέδωσε μόνο τρεις τόμους από τη δεκάτομη **Παγκόσμια Ιστορία** που σχεδίαζε. Το 1922 εκδίδει τον πρώτο τόμο της επτάτομης **«Συγχρόνου Ιστορίας των Ελλήνων και των λοιπών λαών της Ανατολής από το 1821 μέχρι 1921»**, που ολοκληρώθηκε το 1929.

Το 1925 εκδόθηκε η **«Ιστορία της Ελλάδος**

- Από της υπό των Οθωμανών Αλώσεως της Κων/πόλεως μέχρι της Βασιλείας Γεωργίου του Α'». Ήταν επιμελητής της αναθεωρημένης 5ης έκδοσης της Ιστορίας του Ελληνικού Έθνους του Κων/νου Παπαρρηγόπουλου, στην οποία προσέθεσε ως συμπλήρωμα τη **Σύγχρονη Ιστορία των Νεότερων χρόνων για την περίοδο 1897-1929**. Επίσης είχε συντάξει ιστορικούς Άτλαντες για τις διάφορες περιόδους της Ελληνικής Ιστορίας που χρησιμοποιούνται μέχρι σήμερα από την μέση εκπαίδευση.

Ο Παύλος Καρολίδης απεβίωσε στις 26 Ιουλίου 1930 στην Αθήνα. Με το έργο του κατέλαβε τη θέση του αμέσως μετά τον Παπαρρηγόπουλο, ιστορικού του νέου Ελληνισμού και συνέβαλε αποφασιστικά στη διάμρφωση της νεότερης ελληνικής ιστορικής επιστήμης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ
- ΣΥΜΕΩΝ ΚΟΙΜΗΣΟΓΛΟΥ, Καππαδοκία
- ΓΕΩΡΓ. Θ. ΜΑΥΡΟΓΟΡΔΑΤΟΥ, Μετά το 1922, Η παράταξη του διχασμού.
- ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ

Γράφει η Άννα Πολυχρόνη Γκουρνέλλου, Οικονομολόγος

στην Καππαδοκία μιας άλλης εποχής - με τη ματιά και τη μήνι ενός ταξιδευτή -

Στα βάθη της Ανατολίας, μια φορά κι έναν καιρό, σε μια όμορφη επαρχία που την έλεγαν Καππαδοκία, ζούσε ένας λαός που ανήκε στο ελληνικό γένος και είχε για πρωτεύουσά του, την Καισάρεια. Από την εποχή του Μεγαλέξανδρου ακόμη, οι Έλληνες κατέκτησαν αυτό τον τόπο με το πνεύμα, τη γλώσσα και τα γράμματα και έκαναν την Καισάρεια πολιτιστικό κέντρο της Ανατολίας. Και εκεί, τον 1^ο αιώνα μ.Χ., ο Χριστιανισμός στέριωσε τον Ελληνισμό. Εκεί ζωντάνευε κι ο κόσμος του Διγενή Ακρίτα, με θρύλους ηρωισμού.

Όλη η πολιτισμική και χριστιανική κληρονομιά των Ελλήνων της Καππαδοκίας εκεί, μέχρι τη βίαιη αποκοπή, όταν οι τελευταίοι Έλληνες έφυγαν από την εστία τους το 1924, με την ανταλλαγή των πληθυσμών, μετά την καταστροφή της Σμύρνης. Κι όπως, έτσι θα μπορούσε ν' αρχίζει ένα παραμύθι για παιδιά, κάπως έτσι νοιώσαμε κι εμείς, μια αποστολή Ελλήνων, σαν σε παραμύθι, όταν βρεθήκαμε στην Καππαδοκία, στα πλαίσια της 4^{ης} Αεραθλητικής Βαλκανιάδας στην Άγκυρα, λίγο πριν η Τουρκία ανοίξει τις πύλες της στον οικονομικό φιλελευθερισμό. Ήταν κάπου 40 χρόνια πίσω, Αύγουστος του 1981.

Ένας παράξενος τόπος

Περίπου 300 χιλιόμετρα ΝΑ, πάνω στο δρόμο που οδηγεί στην Άγκυρα, βρίσκεται η Καππαδοκία, μια τούρκικη επαρχία, με πρωτεύουσα την Καισάρεια. Χρειάστηκαν περίπου έξι ώρες, σε μια διαδρομή μονότονη και κουραστική, όπου τα χωματόβουνα εναλλάσσονταν με πεδιάδες και κάπου κάπου μπορούσε κανείς να μετρήσει στα δάκτυλα του χεριού του μερικά καχεκτικά δεντράκια.

Τα λιγοστά χωριά που συναντήσαμε, με έναν έντονο βαθμό πρωτογονισμού, προσπαθούσαν να επιβιώσουν μέσα σε αυτή την έρημο. Σπιτάκια, με την απουσία του ασβέστη, είχαν όλα το χαρακτηριστικό χρώμα της σκόνης. Το σαλβάρι και τον φερτζέ, τα φορούσαν από κοριτσάκια 10 ετών μέχρι ηλικιωμένες γριούλες. Το νεκροταφείο του χωριού ένα ξέφραγο χωράφι, μια πέτρα μπηγμένη στο χώμα κι αυτό ήταν τάφος. Περιφρόνηση στη ζωή ή στο θάνατο;

Περνώντας μέσα από το αλλόκοτο τοπίο που διαμόρφωσαν τα ηφαιστειογενή πετρώματα, φτάσαμε, στην κομόπολη NEV SEHIR -νέα πόλη-, για να μπορέσουμε να δούμε λιγάκι ανθρώπινη ζωή. Τα πέτρινα σπίτια έδιναν στην πόλη ένα κάποιο ρυθμό, ξεκουράζοντας τον επισκέπτη απ' την αγωνία των χωρικών για επιβίωση. Σε μια έκταση όση και το λεκανοπέδιο της Αττικής υπήρχε ένα πραγματικά σεληνιακό τοπίο. Βουναλάκια σε σχήμα πυραμίδας από ένα παράξενο υλικό, κάτι σαν αμμόλιθος, που νόμιζες πως αν το αγγίξεις θα καταρρεύσει, σκληρό όμως σαν το μάρμαρο. Μέσα σ' αυτά ξεπροβάλλαν λαξευμένες κατοικίες, διώροφες, τριώροφες ή και πολυώροφες με πορτίτσες, παραθυράκια, εσωτερικές σκάλες, δωμάτια. Ήταν ένα θαύμα. Μια ολάκερη νεκρή πολιτεία, που όμως εκεί έζησαν κάποτε ζωντανοί άνθρωποι. Η ζωή τους άρχιζε κάπου εκεί στον 2^ο μ.Χ. αιώνα.

«Άγιος Βασίλης έρχεται από την Καισαρεία»

Με χαρτί και καλαμάρι ξεκινάει για τους Χριστιανούς, νοερά η κάθε χρονιά, από την Καισάρεια, την πατρίδα του Μεγάλου Βασιλείου. Η περιοχή αποπνέει θρησκευτική πνευματικότητα. Γη Αγίων! Μέγας Βασίλειος, Άγ. Γεώργιος, Άγ. Ιωάννης ο Ρώσος από το Προκόπι, Άγ. Μάμας, Άγ. Γρηγόριος ο Θεολόγος, Άγ. Γρηγόριος ο Νύσσης, Όσιος Αρσένιος ο Καππαδόκης, Όσιος Μελέτιος, Σάββας ο Ηγιασμένος. Η δράση όλων ανάγεται στις αρχές της 4^{ης} χιλιετίας μ.Χ., αλλά και ως τις μέρες μας, με τον Άγ. Παΐσιο. Οι εποχές δύσκολες κι έπρεπε να εργαστούν ενάντια στις ανατολικές θρησκείες, την ελληνική μυθολογία, αλλά και την αυτοκρατορική αλαζονεία του Βυζαντίου.

Κανένας δεν μπόρεσε να μην συγκινηθεί και να μείνει άπραγος, όταν βρεθήκαμε μπροστά σ'ένα συγκρότημα Χριστιανικών εκκλησιών, λαξευμένων μέσα στους χωμάτινους βράχους. Οι κακοποιημένες αγιογραφίες μαρτυρούσαν την

αγωνία του ελληνοχριστιανικού στοιχείου να επιβληθεί και να ζήσει σ'αυτή την περιοχή.

Μια πινακίδα έγραφε: «TO FRENCH CHURCH» για να καθοδηγεί τους ξένους επισκέπτες. Όταν όμως έμπαινες στην υποτιθέμενη γαλλική εκκλησία, εκεί διάβαζες: «Λάζαρο δεύρο έξω» με τη χαρακτηριστική βυζαντινή γραφή. Συναισθηματική και εσωτερική εθνική επανάσταση, ανάμικτη με ιερή αγανάκτηση και θυμό ήταν ζωγραφισμένα στα πρόσωπα της ελληνικής αποστολής.

Έπρεπε εμείς οι Έλληνες να ξεναγήσουμε τους φίλους μας Βαλκάνιους σ' αυτόν τον γνήσιο ελληνικό χώρο και να ανασυνθέσουμε την εικόνα με τα σημάδια από τους ίσκιους των ανθρώπων που έφυγαν. Η συνείδηση του καθένα εκείνη τη στιγμή ήταν γεμάτη Ελλάδα. Και ξαφνικά σαν διά μαγείας διέκρινε κανείς μικρές ομάδες από Βούλγαρους, Γιουγκοσλάβους και Ρουμάνους με έναν Έλληνα στη μέση

να προσπαθεί να τους ενημερώσει σύμφωνα με τις γνώσεις που είχε. Αλλά και αυτοί που δεν είχαν ιδιαίτερες γνώσεις, προσπαθούσαν να δώσουν στους άλλους την εικόνα της εκεί πλανώμενης ελληνικής ιστορίας: «Αυτά είναι ελληνικά γράμματα κι αυτές τις εικόνες τις ζωγράφισαν Έλληνες», «αυτή είναι μια καθαρά ελληνική εκκλησία». Όλοι οι Έλληνες γίναμε αυτόκλητοι πρεσβευτές της ελληνικής Καππαδοκίας, στα βόρεια της Ανατολίας. Και οι Βαλκάνιοι Χριστιανοί, πόσο έδειχναν ότι τα συμμερίζονταν όλα αυτά.

Οι πληροφορίες από έντυπα και κάρτες ήταν όλες παραπλανητικές. Πουθενά δεν γράφονταν ποιοι έφτιαξαν και ποιοι χρησιμοποίησαν αυτή τη νεκρή πολιτεία. Ούτε και τις κατακόμβες στο γειτονικό ΚΑΥΜΑΚΛΙ, καθαρά χριστιανικό δημιούργημα, για να αποφεύγονται οι διωγμοί.

Γράφουν λοιπόν σε μια κάρτα για τους ξένους τουρίστες: «Κρυψώνας, που τον χρησιμοποιούσαν παλιά άνθρωποι, παιδιά και γυναίκες εν καιρώ πολέμου. Στο βάθος δεξιά, μια Εκκλησία του 13ου αιώνα». Πρόκειται για την εκκλησία του Αγίου Ιωάννη, όπου υπήρχε η σχετικά καλοδιατηρημένη εικόνα του Ευαγγελιστή Μάρκου, με καθαρά ελληνικά γράμματα.

Ευτυχώς, παγκόσμιοι οργανισμοί, όπως η ΟΥΝΕΣΚΟ, έχουν αναλάβει τη συντήρηση αυτών των μνημείων. Κι έτσι, φεύγοντας, ο πόνος μας λίγο απάλυνε, νοιώθοντας ότι πίσω μας κάποιοι άνθρωποι φροντίζουν το «τραπέζι της αγάπης» των πρώτων και μετέπειτα χριστιανικών χρόνων, όπως το συναντήσαμε σε κάποιον από αυτούς τους υπόγειους χώρους.

Γράφει η Ελίνα Αλικάκου, φοιτήτρια Νομικής Σχολής Αθηνών, μέλος Δ.Ε.Ρ.

το ολοκαύτωμα των Καλαβρύτων ως έμπνευση ποιητικής δημιουργίας

Το ολοκαύτωμα των Καλαβρύτων αποτελεί το μεγαλύτερο πολεμικό έγκλημα στην Ελλάδα την περίοδο της γερμανικής κατοχής και ένα από τα μεγαλύτερα εγκλήματα κατά την περίοδο του Β' Παγκοσμίου πολέμου.

Η 11η γερμανική Μεραρχία καταδρομών προέβη σε μαζικά αντίποινα για την εκτέλεση 77 Γερμανών αιχμαλώτων από τους Έλληνες αντάρτες. Μετά από μια φονική πορεία οι Γερμανοί στρατιώτες φθάνουν στα Καλάβρυτα στις 9 Δεκεμβρίου του 1943. Τέσσερις μέρες μετά, στις 13 Δεκεμβρίου, συγκεντρώνουν όλους τους κατοίκους της κομόπολης στο προαύλιο του δημοτικού σχολείου και διαχωρίζουν τις γυναίκες από τους άνδρες. Τα γυναικόπαιδα και τους ηλικιωμένους τους κλείνουν στο σχολείο, ενώ τους άνδρες από 13 χρονών και πάνω τους οδηγούν στη ράχη του Καππί, μια περιοχή αμφιθεατρική με επικλινές έδαφος, ώστε να μη γλιτώσει κανείς από τα πυρά. Στην τοποθεσία αυτή τους πυροβολούν από τα κρυμμένα στους γύρω θάμνους πολυβόλα. Ο απολογισμός: 500-700 νεκροί και μόνο 13 κατάφεραν να επιζήσουν! Τα Καλάβρυτα φλέγονταν! Όσοι ήταν κλεισμένοι στο σχολείο κατάφεραν να αποδράσουν και να θηρνήσουν τους νεκρούς τους. Τα Καλάβρυτα ξεκληρίστηκαν και το ολοκαύτωμά τους αποτέλεσε ένα αποτρόπαιο παράδειγμα της θηριωδίας των Γερμανών κατακτητών!

Το συνταρακτικό αυτό γεγονός συγκίνησε και αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για τη δημιουργία του ποιήματος:

ΑΠΟΚΟΣΜΗ ΩΔΗ

Μια πνιχτή φωνή μέσα στη νύχτα
ένα κρύο βράδυ του Δεκέμβρη
συγκαλυμμένη απειλή με τη μορφή
ενός ακατανόητου στρατιώτη.

Ειδυλλιακό τοπίο, όμως κόκκινο χιόνι
το σώμα που άφησες πάνω στο χώμα
αβάσταχτος πόνος πίσω στο σπίτι
κι ένας λυγμός από το παιδί
που δε θα γνωρίσεις.

Μια αχρείαστη πράξη θανάτου
Ήλιος δεν έλαμπε για σένα ποτέ.
Μια σβάστικα κατάπιε την ανθρωπιά.

Βίαιες πράξεις και αυστηρές διαταγές
από κάποιον που κάπως σου μοιάζει.
Κι όταν πια δεν μπορείς να αναπνεύσεις.
Μη φοβηθείς.

Το τραγούδι των νεκρών
ακούγεται ακόμα
η ψυχή σου υπάρχει αιώνια
σε όλες τις αποχρώσεις της θάλασσας
και στον ελεύθερο πια ουρανό.

Το αίμα που χύθηκε το βλέπω,
στο ορκίζομαι,
σε όλα τα κόκκινα πλιοβασιλέματα.

Κι αν επιτηδευμένα σύννεφα σκόνης
θολώνουν τη δική σου θυσία,
εγώ μια λέξη τολμώ να πω.

Σε ευχαριστώ. Σε ευχαριστώ.

Γράφει η Κατερίνα Σιούτα - Παπαδοπούλου, τ. Έφορος Λαογραφικού τμήματος του Λ.Ε.Ρ.
...απόσπασμα από μελέτημα στις "...Λαογραφικές προσεγγίσεις μου..."

«0 Παροιμιακός Λόγος» 2^ο Μέρος

Ας θυμηθούμε την διαφορά ανάμεσα στο **Γνωμικό**, στο **Απόφθεγμα** και στην **Παροιμία**. Το Γνωμικό είναι η σύντομη φράση, που ορίζει μια γενική αλήθεια! Το Απόφθεγμα είναι η εύστοχη παρατήρηση της γενικής αλήθειας, που εστιάζει σε συμπεριφορές και σε κανόνες! Η παροιμία, είναι το σύντομο απόφθεγμα, που εκφράζει με αλληγορικό συνήθως τρόπο, το απόσταγμα της μακράς πείρας πολλών ανθρώπων! Κάπου το απόφθεγμα και η παροιμία συμπίπτουν.

Η τεράστια βιβλιογραφική κατάταξη της παροιμιογραφίας αναφέρεται σε πολύγλωσσες συλλογές αρχαίων και νεότερων λαών. Η Ελληνική παροιμιογραφία υποδιαιρείται: στην αρχαία (86 λήμματα), στην Μεσαιωνική - Ελληνική - Βυζαντινή (11 λήμματα), στην Νέα Ελληνική - Ηπειρωτική - Νησιωτική - (14 λήμματα), και στη Θρακική και Μικρασιατική με τοπικές αναφορές.

Η παροιμιακή γραμματολογία εικονογραφεί τον άνθρωπο και ό,τι τον περιβάλλει, όπως το φύλο του, την υγεία, την ασθένεια με τα ιατροσόφια, την διατροφή, την κατοικία, την θρησκεία με τις προλήψεις, το επάγγελμα και ιδιαίτερα την αγροτική ζωή, την φύση και την μετεωρολογία, την ιστορία, την μυθολογία, τις σχέσεις των ανθρώπων, ιδιαίτερα τα συναισθήματά τους στις διαφορές και στην αγάπη!

Οι προτρεπτικές, συμβουλευτικές, παραδειγματικές, σατυρικές παροιμίες, αποφθέγματα και γνωμικά, συνέβαλαν στην απεικόνιση εθνικών ιστορικών γεγονότων, με ήπιες μεταβολές, αλλά πάντα με τις ίδιες ρίζες.

Παλαιότερα λοιπόν έλεγαν:

- ▶ «...Ουκ αν λάβοις εκ του μη έχοντος...» στην αρχαιότητα.
- ▶ «...τράγον αμέλγειν...» (είναι σαν να αρμέγεις τράγο),
- ▶ «...άνω ποταμών ιερών, χωρούσι πηγαί...» (όπως και σήμερα λέμε, αυτό είναι άνω ποταμών, δηλ. απίστευτο)
- ▶ «...άρκτου παρούσης, ίχνη μη ζήτη...»
- ▶ «...ως λύκοι, αρν' αγαπώσι...»
- ▶ «...τροχός τα ανθρώπινα...» (όπως λέμε, η ζωή κύκλος κάνει, ή, ρόδα είναι και γυρίζει)
- ▶ «...ύλαν κραυγάζειν...» (όπως λέμε, φωνή βοώντος εν τη ερήμω)
- ▶ «...άμαξα τον βουν έλκει...» (και σήμερα λέμε ασει-ευόμενοι, βάζει το κάρρο μπροστά από το βόδι)
- ▶ «...αφ' ίππων επ' όνους...» (από τα άλογα στα γαϊδούρια, όπως λέμε σήμερα, από δίμαρχος κλπίρας)

προτρεπτικά και παραδειγματικά:

- ▶ «...οδού παρούσης, την ατραπόν μη ζήτη...» (αφού υπάρχει δρόμος, μη γυρεύεις μονοπάτι)
- ▶ «...κακαί συναναστροφαί, φθείρουσιν ήθη χρυστά...».

Η πρώτη άξια λόγου συλλογή αρχαίου ελληνικού παροιμιακού λόγου εξεθόθη το έτος 1836 υπό του Thomas Gainsford και έδωσε ώθηση στην διερεύνηση της χειρόγραφης παράδοσης του αρχαίου ελληνικού παροιμιακού λόγου.

Να αναφέρουμε και την διεθνή κοινή παροιμιογραφία, με γνωστά δείγματα, όπως:

- ▶ «...όταν δίνεις να ξεχνάς, όταν παίρνεις να θυμάσαι...»
- ▶ «...όποιος αγοράζει περιττά, πουλά τα αναγκαία...»
- ▶ «...ο Θεός βοηθάει, αυτόν που βοηθάει τον εαυτό του...»
- ▶ «...η οικειότητα τρέφει την περιφρόνηση...».

Οι πικρίες, οι θρήνοι, οι διηγήσεις, τα ήθη, τα έθιμα, τα παραδοσιακά ζυμώματα, οι θρύλοι και τα δημοτικά ακούσματα, οι μνήμες και οι περιγραφές τους από την ζωή στα χωριά, η καταγεγραμμένη και η άγραφη ιστορία, είναι «η αχανής τράπεζα γνώσεων». Στηρίζεται από την κοινωνική σημασία του παροιμιακού λόγου, ερμηνεύει την αρχαιότητα, αλλά και την παγκοσμιότητα του συγκεκριμένου λόγου, ο οποίος χαρακτηρίζεται από πολύγραφους ερευνητές, ως μνημείο του Λαϊκού Πολιτισμού!

Η αναφορά στην σκληρή ιστορία της Τουρκικής κατοχής:

- ▶ «Μεριά μας δέρνει ο θάνατος, μεριά ο γενιτσάρος...»
- ▶ «...πάνω στη χαρά, ήρθε και ο χαρατσάρης...» (για τον σκληρό κεφαλικό φόρο)

διδαχή:

- ▶ «...ακαμάτης νιός, γέρος διακονιάρης...»

αποφθέγματα

πικρό σχόλιο:

- ▶ «...όπου ακαμάτρα και λωλή, έχει την τύχη την καλή...»

συμβουλευτικά:

- ▶ «...αγάπα τον φίλο σου, με το ζακόνι πόχει...» (ζακόνι=συνήθεια)
- ▶ «...ευχή γονιού αγόραζε και στο βουνό περπάτα...»
- ▶ «...με αγάπη σπίτια χτίζεις και με μίσος τα γκρεμίζεις...»
- ▶ «...όποιος μαγειρεύει ψέμματα, στο πιάτο του τα βρίσκει...»
- ▶ «...Τ'ανταμικό γαϊδούρι ο λύκος το τρώει...» (μακριά από μισιακή περιουσία, γιατί προκαλεί διχόνοιες).

Στου καιρού τα καϊώματα:

- ▶ «... βλέπεις αρνιά στον ουρανό, ή αγέρας ή νερό...»,
- ▶ «...του ήλιου κύκλος άνεμος, του φεγγαριού βρεχάμενος...»,
- ▶ «...ξάπλα το φεγγάρι, όρθιος ο καρaboκύρης...»,
- ▶ «...χιόνι που μένει (καταγής) και άλλο περιμένει...»,
- ▶ «...πολλά χιόνια στα βουνά, στο γεωργό πολλά σοδειά...»,
- ▶ «...είδες δόξα (το ουράνιο τόξο) την αυγή, βρες λιμάνι το βραδύ...»
- ▶ «...είδες δόξα το βραδύ, καλοσύνη την αυγή...»,
- ▶ «...αστραπή περνά στο Κάστρο, βάλε το ντί στο τράστο (στο σακκούλι)»,
- ▶ «...αν πρωιμίσει η μυγαλιά και ανθίσει τον Δεκέμβρη, βαρύς χειμώνας και όνιμος θε να'ρθει να μας εύρει...»

Και στων ανθρώπων τις ανάγκες και τα όνειρα, οδηγός μεταξύ σοβαρού και αστείου, ήταν ο παροιμιακός λόγος:

- ▶ «...ο φτωχός με το όνειρό του, χαίρεται το ριζικό του...»,
- ▶ «...χωρίς αέρα το πουλί, χωρίς νερό το ψάρι, χωρίς αγάπη δε βιαστούν κόρη και παλικάρι...»
- ▶ «...του κακού, κακό μην κάνεις το δικό του τόνε φτάνει...»
- ▶ «...τον αδερφό σου αγάπαγε, όχι το μερτικό του...»
- ▶ «...το λες και δεν το κάνεις, την υπόληψή σου χάνεις...»
- ▶ «...ένας φράχτης στην αυλή, τη φιλία με τον γείτονα κρατεί...»
- ▶ «...δεν σε ρωτούν τι έφαγες, σε ρωτούν τι έφερες...»
- ▶ «...κεραμίδια που δεν στάζουν, μην σκαλίζεις...»
- ▶ «...άλλα μετράει ο άνθρωπος, άλλα ο Θεός ορίζει...»

Σημαντική είναι και η **Κυπριακή παροιμιογραφία**, όπως ήδη αναφέραμε στο πρώτο μέρος με αμέτρητες παροιμίες, γνωμικά και αποφθέγματα. Είναι ένα ογκώδες υλικό, που βρίσκεται ακόμη σε ερευνητικό στάδιο. Παραθέτουμε μερικά δείγματα γραφής στην ντοπιολαλιά:

- ▶ «...βλέπεις δκυό και μαλλώνουν; Έξεβρε πως έν' πού τον έναν...» (βλέπεις δυο να μαλλώνουν; Να ξέρεις πως ένας είναι ο φταιχτης)
- ▶ «...βού(δ)ιν σελλάτον γόραζε, τζαί γαΐδαρον καμπούρην, γυναίκα στενοκάπουλην, τζαί σοΐρον μακρονούρην...» (είναι η παροιμία που εικονογραφεί όλα τα καλά του σωστού νοικοκύρη, με το βόδι που η ράχη του είναι κοίλη σαν σέλλα, για να στηρίζεται καλά ο ζυγός στο άροτρο, με το καμπούρικο γαϊδούρι, για να μπορεί να το φορτώνει περισσότερο, με το γουρούνι που έχει μακριά ουρά, γιατί θα μεγαλώσει γρήγορα και μαζί με αυτά τα καλά ζώα, θέλει και γυναίκα στενοκάπουλη, για να είναι λυγερή και όμορφη στα μάτια του κύρη της).
- ▶ «...δες μάναν, τζι έπαρε κόρη...» (δες τη μάνα και μετά πάρε την κόρη, ίδιο χαρακτήρα έχουν)
- ▶ «...(Δ)εν έν τα ράσα που κάμνουν τον παπά, εν ο παπάς τα ράσα...» (δεν είναι το ένδυμα που σε κάνει σπουδαίο παπά, να είσαι εσύ σπουδαίος και να δίνεις στο σχήμα σου αξία!)
- ▶ «...δουλέβκει σαν τον σκλάβον, τζαί τρώει σαν αφέντης...» (και εμείς λέμε, δούλεψε σαν ραγιάς και φάε σαν αγάς).

Θα μπορούσαμε να γράφουμε ατέλειωτες αναφορές, γιατί είναι αμέτρητες και η παγκοσμιότητα της παροιμιογραφίας με την θεματική της εμβέλεια, αποδεικνύει ότι δεν προέρχεται μόνον από λαϊκά ή ημιμαθή στρώματα, αλλά και από την φιλοσοφική και λόγια παράδοση, που δεν τελειώνει ποτέ!

Η θεωρία του παροιμιακού λόγου είναι η πιο πρόσφατη εξέλιξη της μελέτης των πνευματικών μνημείων του Λαϊκού Πολιτισμού. Το υλικό είναι ογκώδες, γιατί εκτός των σύγχρονων αποθηκευμένων πληροφοριών, έχουμε και την πολύτιμη κληρονομιά, της αρχαίας και μεσαιωνικής γραμματολογίας, που υποχρεώνει τον μελετητή, να ασχοληθεί με την παροιμιογραφία, θεωρητικά - γνωστικά - κοινωνικά.

Συμπερασματικά στον παροιμιακό λόγο, όπως και στον παραδοσιακό, αντικατοπτρίζεται ο χαρακτήρας των λαών!

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΕΚΔΟΣΗ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ Γ' - 1984-
- Παροιμίες του Κυπριακού λαού. (ευχές-κατάρτες-μαντέματα) ΠΑΥΛΟΥ ΞΙΟΥΤΑ, τόμος Α Λ
- Προλεγόμενα εις τον παροιμιακόν λόγον - (Μελέται και Υπομνήματα - 1991) ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ.
- Εθνογραφικά - αφιέρωμα στην Κύπρο - ΠΕΔΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ.
- «Λαϊκή Μετεωρολογία» ΝΙΚΟΥ ΜΑΛΒΑΚΗ.

Γράφει η Εύη Γκατσοπούλου, Εκπαιδευτικός, Πρόεδρος του Λ.Ε.Ρ.

«Η Παραδοσιακή Ποδιά»

η Μουσειοσκευή του Λ.Ε.Ρ. διηγείται ιστορίες για τις παραδοσιακές ποδιές του τόπου μας

Η μουσειοσκευή ή μουσειοβαλίτσα είναι μια... βαλίτσα που ταξιδεύει από σχολείο σε σχολείο, από τόπο σε τόπο, όπου υπάρχουν παιδιά και ενήλικες, που θέλουν να ρωτούν και να μαθαίνουν, να παίζουν και να διασκεδάζουν, να αισθάνονται και να γνωρίζουν τον πολιτισμό του λαού μας.

Το Λύκειο των Ελληνίδων Ραφίνας δημιούργησε τη δική του μουσειοσκευή, που, όταν την ξεκλειδώνουμε, μας διηγείται ιστορίες, μας δείχνει εικόνες και έθιμα για τις πανέμορφες χρωματιστές παραδοσιακές ποδιές, που συναντάμε σε διάφορους τόπους της πατρίδας μας. Ας ανοίξουμε το καπάκι της βαλίτσας του Λ.Ε.Ρ. και ας αφουγκραστούμε ιστορίες από παλιά με γυναίκες που φορούσαν, κεντούσαν ή ύφαιναν ποδιές.

Η προετοιμασία της νυφιάτικης φορεσιάς

Μουσειοσκευή: «Κάποτε, σε ένα χωριό της Θεσσαλίας, φασαρία και ζωηρές χαρούμενες φωνές ακούγονταν από το σπίτι της Λενιώς. Στο κατώι του σπιτιού, στο εργαστήρι, είχαν συγκεντρωθεί νέες κοπέλες, μαθήτριες της μεγάλης μαϊστρας, γύρω από ένα τραπέζι με κατάλευκο τραπεζομάντιλο. Τι έκαναν; Μα ετοιμάζαν εδώ και μέρες τα προικιά της Λενιώς, που θα παντρευόταν σε λίγες εβδομάδες.

Το φόρεμα, το σεγκούνι ήταν κιόλας έτοιμα. Τώρα ξεκινούσαν τη νυφιάτικη ποδιά με το ανθέμιο στο κέντρο και τα συμμετρικά σχέδια στα πλάγια. Τέσσερις μέρες χρειάζονταν για να ολοκληρώσουν το ράψιμο και το κέντημά της. Μόλις η Λενιώ φορούσε τη νυφιάτικη φορεσιά με το δώρο αρραβώνα του γαμπρού, την ασπρένια πόρπη, θα ξεκινούσαν τα τραγούδια και οι μουσικές για το γάμο...».

Μα τι κάνουν αυτές οι γυναίκες δίπλα στην κοπέλα που κοιλοπονά;

Μουσειοσκευή: «Από δω η κυρία Βασιλική, που θα γεννήσει το πρώτο της παιδί. Από το πρωί την έπιασαν οι πόνοι και η μαία τοποθέτησε τη νυφιάτικη ποδιά της πάνω στην κοιλιά της για να την προστατεύσει. Οι γειτόνισσες, που έτρεξαν για να βοηθήσουν, αφού θα γεννούσε στο σπίτι, ρίχνουν μία μία την ποδιά τους πάνω στην ετοιμόγεννη Βασιλική φωνάζοντας: «Όπως λύθηκε η ποδιά, να λυθεί και το παιδί.» Διπλά της εύχονται η γέννα να είναι πιο εύκολη. Μία από τις συγγενείς της μέλλουσας μητέρας παίρνει τη νυφιάτικη ποδιά της και την περιφέρει τρεις φορές γύρω από την εκκλησία, για να βοηθήσει ο Θεός να πάνε όλα καλά στη

διάρκεια του τοκετού. Όλα αυτά τα έθιμα συνδέονταν με την αποτροπή του θανάτου, που ήταν συχνό φαινόμενο, την ώρα της γέννας, στα παλαιότερα χρόνια. Με τι όμορφα σχέδια και χρώματα γέμισε ο πάτος της βαλίτσας!

Μουσειοσκευή: «Μα είναι τα κεντήματα που έχουν αποτυπωθεί πάνω στις ποδιές. Ανθέμια, πλατύφυλλα λουλούδια, πουλιά, έλικες, σπείρες και μαϊανδροί. Να και ο ήλιος και το φεγγάρι στη θρακιώτικη «παναούλα» (ποδιά)! Και τα τρίγωνα στις άκρες, που διώχνουν κάθε κακό! Πόσο εντυπωσιακή κάνουν την ποδιά της κόρης οι φραμπαλάδες, τα γαϊτάνια και οι δαντέλες!»

μικρούς μας φίλους...

Διαφορετικές ονομασίες ποδιάς - Παιχνίδι απομνημόνευσης

Ανάλογα με το γλωσσικό ιδίωμα ή την προφορά συναντούμε πολλά διαφορετικά ονόματα για τις ποδιές. Προσπάθησε να απομνημονεύσεις όσο πιο πολλά μπορείς.

Αμπροστέλλο στη Δ. Μακεδονία

Μπροστέλλι στην Κρήτη

Πιτσίρκα στην Ανατολική Ρωμυλία

Ποδέ στη Θράκη και την Πελοπόννησο

Ποδέα στη Σαλαμίνα

Ποδένα στη Μακεδονία

Ποδιάου στην Αιτωλοακαρνανία

Ποδιά στην Κύπρο

Πουδγιά στην Ήπειρο

Πράλα στη Μακεδονία

Στηθόπανο στη Χίο

Φοτά στον Πόντο

Φούτα σε ορισμένες μακεδονικές περιοχές (Φλώρινα, Γιδάς, Δρυμός)

Εικαστική πρόταση από τη μουσειοβαλίτσα του Λ.Ε.Ρ.

Όμως τόσες ποδιές είδατε. Ήρθε η ώρα να σχεδιάσετε και να χρωματίσετε τη δική σας παραδοσιακή ποδιά. Ξεκινήστε παιδιά και στολίστε με τις ποδιές που θα δημιουργήσετε στην τάξη σας ή διοργανώστε μια ομαδική έκθεση ζωγραφικής με θέμα την παραδοσιακή ποδιά.

Ή μπορείτε να ζωγραφίσετε μικρότερες ποδιές με σχήματα και σχέδια που γνωρίσατε, να τις πλαστικοποιήσετε και κρεμώντας μια μικρή κορδέλα να ετοιμάσετε δικούς σας σελιδοδείκτες. Τώρα ας κλείσουμε πάλι τη μουσειοσκευή του Λ.Ε.Ρ. και ας την αφήσουμε να ξεκουραστεί μέχρι το επόμενο ταξίδι της...

Λυκείου δραστηριότητες

Ημερολόγιο εκδηλώσεων του Λ.Ε.Ρ. από τον Ιούνιο έως το τέλος του 2019

- **Ιούνιος:** Μαθητές των χορευτικών τμημάτων Λ.Ε.Ρ. μαζί με την Εκπαιδευτικό και Πρόεδρο του Λ.Ε.Ρ., Εύη Γκατσοπούλου, επισκέφθηκαν το μουσείο ελιάς της Σπάρτης.
- **4 Ιουνίου:** Το τμήμα ραπτικής της Εφορείας οικοτεχνίας παρουσίασε μια πρωτότυπη δράση του, την εκτροφή μεταξοσκώληκα, που έγινε στη διάρκεια της χρονιάς με πρωτοβουλία της δασκάλας του, κ. Καίτης Σπυροπούλου.
- **5 Ιουνίου:** Το Δ.Σ. του Λ.Ε.Ρ. βρέθηκε στο «Σπίτι της Τριγλίας», το λαογραφικό μουσείο Ραφίνας, ύστερα από πρόσκληση του Προέδρου του συλλόγου Τριγλιανών Ραφίνας.
- **6 Ιουνίου:** Ντυμένες με παραδοσιακές ενδυμασίες κοπέλες της Χ.Ο. του Λ.Ε.Ρ. συμμετείχαν στον εορτασμό της Αναλήψεως στη Διασταύρωση της Ραφίνας συνοδεύοντας την εικόνα στην περιφορά της.
- **8-9 Ιουνίου:** Πραγματοποιήθηκε έκθεση κεντημάτων από το τμήμα κεντήματος της Εφορείας Οικοτεχνίας, όπου διδάσκει η ταλαντούχα δασκάλα κ. Μαρία Κατσίμιγα.
- **10 Ιουνίου:** «Αφηνίσεις από ψηλά βουνά – Τριχιά» ήταν το θέμα που παρουσίασε, ύστερα από πρόσκληση του Προέδρου του συλλόγου Ηπειρωτών στη Ν.Μάκρη, η συνέφορος εθνικών παραδόσεων και Λαογραφίας, κ. Ευαγγελία Πανταζή.
- **15-18 Ιουνίου:** Η Χ.Ο. ενήλικων και εφήβων ταξίδεψαν ως την Αντίπαρο για το 3^ο Φεστιβάλ παραδοσιακών χορών Αντιπάρου «Χοροαρμένισματα». Τις χορευτικές ομάδες προετοίμασαν οι δάσκαλοι χορού, Κ.Λιναράς και Α.Χρόνη.
- **26 Ιουνίου:** Συνάντηση των δασκάλων όλων των τμημάτων του Λ.Ε.Ρ. με το Δ.Σ. στο σπίτι της Προέδρου του Λ.Ε.Ρ. πραγματοποιήθηκε, σε ένα κλίμα συνεργασίας και χαλάρωσης.
- **10 Ιουλίου:** Η Χ.Ο. των μικρών παιδιών του Λ.Ε.Ρ. με την δασκάλα τους, Ανθία Χρόνη, συμμετείχε με κερκυραϊκούς χορούς στην εκδήλωση του Λ.Ε. Κορωπίου, «Σφιττεία 2019» με τίτλο «Μαζί θα κάνουμε τον κόσμο παραμύθι».
- **10-16 Ιουλίου:** Η Χ.Ο. νέων και η ομάδα ενήλικων του Λ.Ε.Ρ. ταξίδεψαν στο Βελιγράδι, Πράγα, Βιέννη για τη συμμετοχή τους στο 29^ο Διεθνές Φεστιβάλ Παραδοσιακών χορών.
- **22 Ιουλίου:** Ένα χρόνο μετά την καταστροφή της φονικής πυρκαγιάς στην περιοχή μας, μέλη του Λ.Ε.Ρ. προσέφεραν έργα τους στην έκθεση εικαστικών τεχνών, που πραγματοποιήθηκε στο ξενοδοχείο «Ραμάντα» με σκοπό την ενίσχυση των εγκαταστάσεων.
- **23 Αυγούστου:** Η Έφορος Εθνικών Ενδυμασιών του Λ.Ε.Ρ. ξενάγησε στην Ίματιοθήκη του Λ.Ε.Ρ. τον τ. Πρόεδρο της ελληνικής κοινότητας στην Τεργέστη, ο οποίος είχε προσφέρει θερμή φιλοξενία στη Χ.Ο. του Λ.Ε.Ρ., στην επίσκεψή της στην πόλη, το 2015.
- **4 Σεπτεμβρίου:** Η Χ.Ο. του Λ.Ε.Ρ. αντιπροσώπευσε και πρόβαλε την πατρίδα μας στο 24ο διεθνές συνέδριο, που πραγματοποιήθηκε στο Σαρόγλειο, το κτήριο της Λέσχης Αξιωματικών στην Αθήνα.
- **8 Σεπτεμβρίου:** Η Χ.Ο. του Λ.Ε.Ρ. είχε την τιμή να συμμετέχει και φέτος στα «Χρυσοστόμεια 2019» στη Ραφίνα.
- **13 Σεπτεμβρίου:** Η Χ.Ο. του Λ.Ε.Ρ. συμμετείχε στην εκδήλωση που οργάνωσε ο δήμος Κηφισιάς και το ΚΕΜΕ στην Ερυθραία, με τίτλο «Αλλοτινές πατρίδες».
- **19-21 Σεπτεμβρίου:** Μέλη του Δ.Σ. του Λ.Ε.Ρ. συμμετείχαν στο συνέδριο όλων των Παραρτημάτων του Δ.τ.Ε. στο Βόλο.
- **11 Οκτωβρίου:** Τελέσθηκε Αγιασμός σε όλα τα τμήματα ενήλικων και παιδιών του Λ.Ε.Ρ.
- **2 Οκτωβρίου:** Το τμήμα κεντήματος της Εφορείας Οικοτεχνίας με τη δασκάλα τους, Μ. Κατσίμιγα και την Έφορο, Α.Μιχαήλ, επισκέφθηκαν το λαογραφικό μουσείο Αγ. Άννας και την οικία του Ανδρέα Περί Παπαγεωργίου στη Λίμνη Ευβοίας.
- **13 Οκτωβρίου:** Τη νυφιάτικη μεσογειακή φορεσιά παρουσίασε στα μέλη του Λ.Ε.Ρ. η Πρόεδρος του Λ.Ε. Κορωπίου, Αντωνία Ιωακείδου, αναλύοντας τους συμβολισμούς του κεντήματός της.
- **19 Οκτωβρίου:** Τα παιδιά του χορευτικού τμήματος Λ.Ε.Ρ. πρόσφεραν αγάπη και σεβασμό στους ηλικιωμένους φιλοξενούμενους του κέντρου ΕΥ ΖΗΝ στο Ζούμπερι χορεύοντας ντισώτικους χορούς.
- **28 Οκτωβρίου:** Ομάδες παιδιών από όλα τα τμήματα του Λ.Ε.Ρ. συμμετείχαν στην παρέλαση της 28ης Οκτωβρίου στη Ραφίνα.
- **2 Νοεμβρίου:** Το μουσικοκινητικό τμήμα του Λ.Ε.Ρ. ζύμωσε τη νυφιάτικη κουλούρα της Θράκης στο μάθημα για τα έθιμα της Θράκης.
- **10 Νοεμβρίου:** Παρουσίαση της μουσειοσκευής με θέμα: «η παραδοσιακή ποδιά», που δημιούργησαν η Εύη Γκατσοπούλου, Πρόεδρος Λ.Ε.Ρ., η Ελένη Ανδρικοπούλου, Συνέφορος Βιβλιοθήκης Λ.Ε.Ρ., η Δανάη Μπασιαντί, Συνέφορος Δημ. Σχέσεων Λ.Ε.Ρ.
- **12 Νοεμβρίου:** Αναβίωση πανηγυριού για τη γιορτή του Αγίου Φιλίππου στα τμήματα χορού του Λ.Ε.Ρ. με παραδοσιακή ορχήστρα, χορό, καζάνι με βραστό κρέας και πλιγούρι, εδέσματα, κρασί και πολύ κέφι!
- **20 Νοεμβρίου:** Παρουσίαση ελληνικών χορών από τη Μακεδονία και τη Θράκη από το τμήμα παιδιών του χορού του Λ.Ε.Ρ. και της νέας μουσειοσκευής του Λ.Ε.Ρ. με θέμα «η παραδοσιακή ποδιά», στο 4ο Δημοτικό σχολείο Ραφίνας στα πλαίσια του προγράμματος Εράσμιους.
- **22 Νοεμβρίου:** Ενημερωτική διάλεξη της ειδικής χειρουργού μαστού και δημότη της Ραφίνας, κ. Αναστασίας Παζαίτη, με θέμα «Ο καρκίνος του μαστού, πρόληψη- διάγνωση- θεραπεία».
- **24 Νοεμβρίου:** Επίσκεψη Λ.Ε.Ρ. στο ιδιωτικό εκκλησάκι της οικογένειας Ζαΐμη, με αιογραφίες του Φώτη Κόντογλου, στο Ρίο, και στο αρχαιολογικό μουσείο της Πάτρας.
- **26 Νοεμβρίου:** Συνέντευξη της Προέδρου του Λ.Ε.Ρ., Εύης Γκατσοπούλου, για το Λ.Ε.Ρ. στη διαδικτυακή ενημερωτική σελίδα, www.iselida.gr.
- **29 Νοεμβρίου:** Κέρασμα λουκουμάδων με αφορμή τη γιορτή του Αγίου Ανδρέα του Τρυποτηγανά, από την Έφορεία Λαογραφικού αρχείου και Εθνικών Παραδόσεων.
- **7 Δεκεμβρίου:** Τσάι και παρουσίαση των παραδοσιακών κοσμημάτων της Ίματιοθήκης του Λ.Ε.Ρ. στο ξενοδοχείο «Μάτι» με θέμα: «Το νεότερο ένδυμα συναντά το παραδοσιακό ένδυμα». Η εκδήλωση οργανώθηκε από την Έφορο Εθνικών Ενδυμασιών, Χαρούλα Καράογλου, και την τέως Αντιπρόεδρο του Λ.Ε.Ρ., Αναστασία Κάλφογλου.
- **8 Δεκεμβρίου:** Έκδοση Ημερολογίου του Λ.Ε.Ρ., όπου προβάλλονται φωτογραφίες από τα παραδοσιακά υφαντά της Εφορείας Οικοτεχνίας, για το έτος 2020.
- **11 Δεκεμβρίου:** Συνάντηση ομάδας φιλιαναγνώσας.
- **14 Δεκεμβρίου:** Χορευτική παράσταση των παιδικών τμημάτων του Λ.Ε.Ρ. στην αίθουσα εκδηλώσεων του Ιου Γυμνασίου Βουτζά, με ευθύνη της δασκάλας χορού, Ανθίας Χρόνη και τίτλο «Έθιμα, παιχνιδίσματα στου κόσμου τα γυρίσματα».
- **15 Δεκεμβρίου:** Έκδοση του νέου τεύχους του περιοδικού «τ'ανάβλεμμα». με θέματα ιστορικά, λαογραφικά, τοπικής ιστορίας και παραδόσεων, από το Λ.Ε.Ρ.
- **21 Δεκεμβρίου:** Αφήγηση και δραματοποίηση χριστουγεννιάτικου παραδοσιακού παραμυθιού για τους μικρούς φίλους του Λ.Ε.Ρ., από τη συνέφορο Βιβλιοθήκης, Ελένη Ανδρικοπούλου.